

ועדת הביורור לבדיקת 'הקיבוץ החשאי' בגדוד העבודה

זאב צחור

מבוא — 'הקיבוץ החשאי' בגדוד העבודה

ב-18 במאי 1920, בעצם הימים שבהם החלו ההתנפלויות המאורגנות של הערבים על היהודים, החליטה המועצה המורחבת של 'השומר' על פירוק הארגון.¹ החלטה דרמטית זו נתקבלה בעקבות ויכוח מר וארוך בתוך תנועת הפועלים הארצישראלית. לוויכוח היו שורשים אישיים, קבוצתיים ורעיוניים. ראשיתם בתקופת העלייה השנייה, כאשר ישראל שוחט, שהיה מזכיר מפלגת 'פועלי-ציון', ריכז סביבו קבוצת נאמנים קטנה, רובם חברי מפלגה פעילים, והקים את אגודת 'בר-גיורא'. אגודה זו, שהושפעה מרעיונות מהפכניים ולאומיים שרווחו בקרב הסוציאלי-רבולוציונרים ברוסיה, שאפה להיות ארגון חמוש ומאומן, שיפעל בחשאי למען מהפכה פוליטית וחברתית. מן הגרעין של 'בר-גיורא' הקים שוחט, בשנת 1909, את ארגון 'השומר' שגם הוא התבסס על חברי המפלגה, אבל לא קיבל על עצמו את מרותה. הוויכוח שהתלקח בין שוחט וחבריו לבין החברים האחרים במפלגה היה בסוגיית המרות. אנשי 'השומר' תבעו — בשם החשאיות ונכונות החברים למאבק ולקורבן — אוטונומיה מלאה לארגונם בכל הקשור לעניין הבטחון והצבאיות. ארגון סגור וחשאי-למחצה, המטפח נאמנות פנימית והייררכיה פיקודית, אך פועל מתוך תנועת הפועלים הזעירה של היישוב, יצר אווירה של חשדנות הדדית, שהחלה להתפתח ליריבות ולאיבה.

'השומר' זכה לתהילה, והיה גורם חשוב בטיפוח אתוס הגבורה העברית המתחדשת. עשרות חבריו הפכו לארגון צבאי מאומן ונחוש; הם גילו אומץ-לב ויכולת מקצועית, והשכילו להנחיל ערכים אלו ליישוב ולהעבירם אף לצעירים יהודים בגולה. הצלחתם הולידה קשרים עם מנהיגים ציונים מחוץ לתנועת הפועלים, ועודדה את פעילותם מחוץ למסגרת התנועתית.

במהלך מלחמת-העולם הראשונה הוגלו שוחט ואישתו מניה לאנטוליה שבתורכיה, שם שהו עד אביב 1919. בתקופה זו חלו שינויים מהותיים בארגון 'השומר' ובתנועת הפועלים. אל 'השומר' הצטרפו כמה ממתנגדיו החריפים של שוחט, ובהם יצחק טבנקין, ואליהו גולומב, ואילו מפלגת 'פועלי-ציון' התאחדה עם הבלתי-מפלגתיים, ובראשם ברל כצנלסון, והוקמה 'אחדות העבודה'. משחזרו בני הזוג שוחט לארץ, הפך המתח החבוי בין 'השומר' להנהגת תנועת הפועלים לקונפליקט גלוי. הוויכוח התמקד בתביעת 'אחדות העבודה' להפוך את 'השומר' למיליציה עממית, הסרה למרות המפלגה. שוחט וחבריו התנגדו, ותבעו לשמור על 'השומר' כארגון חשאי של נבחרים. הוויכוח פילג את 'השומר' והביא להחלטה על פירוקו. מתנגדיו של שוחט יזמו את

128

1 על פירוק 'השומר' ראה: ב"צ דינור (עורך ראשי), ספר תולדות ההגנה, א, חלק ב, תל-אביב תשט"ו, עמ' 665-667 [להלן: סת"ה].

הקמת ה'הגנה' במתכונת מיליציונית, שתהיה כפופה למוסדות המוסמכים של היישוב. תחילה הודיע שוחט שגם הוא וחבריו יצטרפו ל'הגנה', אולם היה ברור שהצטרפותו מותנית במסירת ההנהגה לידי. משנמנע הדבר, היה ברור שהוא וחבריו, בהיותם משוכנעים בצדקת דרכם, ינסו לשוב ולגבש ארגון חשאי הבנוי על אמות-המידה שעיצבו בארגון 'השומר' בראשית דרכו.

פירוק 'השומר' והקמת ה'הגנה' היו מלווים בוויכוחים ובמחלוקות במכלול נושאי הבטחון, כגון הקמת הגדודים העבריים בצבא הבריטי והמשך פעולתם והגנת הגליל העליון. ב"א באדר תר"ף אירעה בתל-חי ההתנפלות שבמהלכה נהרג מפקד הגליל, יוסף טרומפלדור. בעקבות ההתנפלות נעזבו יישובי הגליל העליון, ובהם כפר-גלעדי, מעוז 'השומר'. חצי שנה אחר-כך הקימו חניכיו של טרומפלדור, צעירים שעלו זה עתה לארץ, את גדוד העבודה.

הקמת גדוד העבודה היתה הזדמנות למימוש שאיפתו של שוחט לחדש את 'השומר'. הצעירים שהגיעו לארץ לאחר המלחמה, ופתחו את העלייה השלישית, נשאו עימם את חוויית המהפכות ברוסיה. הם ראו כיצד קבוצה מאורגנת של אנשים נחושים בדעתם מצליחה לנצח כוח גדול ממנה בהרבה. התלכדותם לגדוד עבודה, שהתפרס על-פני כל הארץ וקיבל על עצמו להגשים רעיונות ודיקלים כמו קומונה כללית של פועלי הארץ, התאימה להפליא לשוחט וקבוצתו. ואכן, כאשר שוקמה כפר-גלעדי היא הצטרפה לגדוד העבודה. רבים מיוצאי 'השומר' היו עתה חברים בגדוד העבודה.

בתוך גדוד העבודה הקימו יוצאי 'השומר' את ארגונם מחדש. מנהיגם המוסכם היה שוחט,² ולצדו פעלו כמה מגיבוריו הנודעים: אלכסנדר זייד, פנחס שניאורסון וצבי נדב. לארגון החשאי הצטרפו גם כמה צעירים ארצישראלים, ובהם בלט ירחמיאל לוקאצ'ר. כמחצית חברי הארגון באו מקרב העולים החדשים. הבולטים בהם היו יצחק לנדוברג (שדה) ומנחם אלקינר; שניים אלו היו גם מהבולטים שבמנהיגי גדוד העבודה והעלייה השלישית. הארגון שהקיפו על חשאויות מלאה, כלל 70-80 חברים,³ ונתכנה 'הקיבוץ החשאי' או 'הקיבוץ'.⁴

סיפורו של 'הקיבוץ' אוצר בתוכו כמה מהאירועים הדרמטיים ביותר בתולדות היישוב. פעילותו התפרסה על-פני כל הארץ, והגיעה למקומות נוספים במזרח-התיכון. מחסני הנשק שעמדו לרשותו היו גדולים מאלו של ה'הגנה'; הוא הקים אקדמיה צבאית ומערך אימונים מסועף; כמה מחבריו השתלמו בנושאים צבאיים באירופה, והיו אף שנשלחו לרכוש מקצועות חדשניים כמו טיסה וימאות.

'הקיבוץ' תבע מחבריו נאמנות, משמעת וחשאויות. על-אף שלא היה סולם הייררכי מוגדר

2 ביספר תולדות ההגנה' נקבע ששוחט היה ראש 'הקיבוץ'; סת"ה, ב, חלק א, עמ' 224. חנוך רוכל, בוכרונותיו, המעיט במידת השפעתו של שוחט, ראה: ח' רוכל, דרך חיים, תל-יזסוף [ללא שנת הוצאה], עמ' 175-188. דעתו נתמכת בעדויות שהועלו בפני ועדת הבירור, וראה על כך להלן.

3 לפי 'ספר תולדות ההגנה' מספר חברי 'הקיבוץ' היה 60-70, ראה: סת"ה, ב, חלק א, תל-אביב 1971, עמ' 224. הערכה זו נשענת, בעיקרה, על רשימת חברי 'ארגון השומר לשעבר' המופיעה בספר השומר, תל-אביב תשי"ז, עמ' 474 [להלן: ספר השומר]. נראה שההתמקדות ביוצאי 'השומר' בגדוד העבודה עשויה היתה להביא להגזמה במספר יוצאי 'השומר' שהיו חברים ב'קיבוץ'. מצד אחר, לא הובאה בחשבון קבוצה שמנתה 20-25 איש מבני העלייה השלישית, שהיו חברים ב'קיבוץ', וירדו אחר-כך לברית-המועצות.

4 שם המחותר איננו ברור, וייתכן שמעולם לא נקבע לה שם. בדו"ח ועדת הבירור המחותרת נקראת 'החוג המאורגן', באחת העדויות היא מכונה 'המיליציה הסודית', ובמקומות אחרים — 'החוג החשאי' או 'הקיבוץ החשאי'. לדברי חריט, החברים כינו את קבוצתם 'קיבוץ'. ראו: באוקטובר 1983.

אנשי הגרוד יצחק שדה
ויצחק רטנר בהיאבקות
(1924-1925)

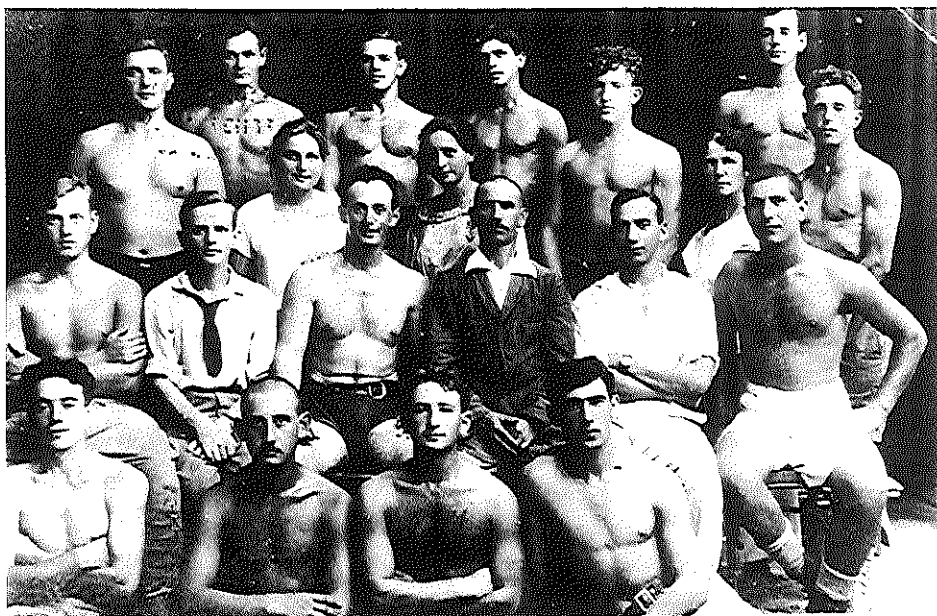
ותפקידי פיקוד לא חולקו לפי דרגות, צייתו החברים לוועד פנימי חשאי. חברי 'הקיבוץ' ביקשו לממש רעיונות מהפכניים חובק־עולם. רעיונות אלו לא היו פרי אידאולוגיה מוסכמת; יותר משעמד לנגד עיניהם אויב מוסכם ושאיפות מוגדרות, נשאו חברי 'הקיבוץ' בקרבם משאת־נפש. שוחט ויוצאי 'השומר' ביקשו לממש חלומות ציוניים בדבר עצמאות מדינית ובניית חברה חדשה של יהודים עזי־נפש החיים בכפרים.⁵ אלקינד וצעירי העלייה השלישית הדגישו רעיונות של מטריאליזם מהפכני.⁶ נראה שלא נערכו דיונים מסודרים בשאלה מהי מטרת 'הקיבוץ'. ההימנעות מקביעת עיקרים רעיוניים נבעה מההכרה שב'קיבוץ' חברו יחדיו אנשים הנושאים שאיפות שונות ואולי אף מנוגדות, אולם בה בעת יש להם עניין משותף.

חברי 'הקיבוץ' הסכימו שיש צורך בקיומו של ארגון מאומן וחמוש. הדחף להקים ארגון צבאי לשעת חירום נבע מהזלזול ב'הגנה' ומההתנגדות להסתמכות על כוחה של ממשלת המנדט. הרעיונות האקטיביסטים של גרוד העבודה הובילו לפיתוח גרעין צבאי חשאי. השאלה אם האויב הם הערבים או הבריטים או, שמא, הבורגנות הציונית ואף המנהיגות החרדית — לא נדונה, ככל הנראה.

נושא הסכמה משותף נוסף היה שאין לסמוך על הנהגת התנועה הציונית או על הנהגת היישוב או אף על הנהגת תנועת הפועלים בכל הנוגע לנושא הבטחון. האמון המוגבל כל־כך בגורמים שמחוץ לגרוד העבודה הפך בתוך זמן קצר לגילויי בוז ומאוחר יותר לאיבה, ודווקא כלפי הגורם הקרוב יותר — הנהגת תנועת הפועלים.⁷

'הקיבוץ' הוקם בשנת 1921 ופעל עד 1926. כמה מפעולותיו הסעירו בשעתן את היישוב. חותמו ניכר בעיצוב דרכה של 'ההגנה', בהקמת התנועות הקיבוציות ובמבנה ההסתדרות הכללית. לקחים

5 ראה: א' זייד, 'פרק חיים', קובץ השומר, תל־אביב תרצ"ח, עמ' 85-93.
6 ההתפתחות הרעיונית בגרוד העבודה זכתה לתשומת־לב במחקר, ראה: א' מרגלית, קומונה, חברה ופוליטיקה, תל־אביב 1980; א' שפירא, ההליכה על קו האופק, תל־אביב תשמ"ח, עמ' 157-207.
7 ראה על כך במאמרי 'נצחון עצוב: כן־גוריון וגרוד העבודה', קתדרה, 43 (ניסן תשמ"ז), עמ' 33-51.

חניכי 'בית-הספר הצבאי'
של גדוד העבודה

שנלמדו מפעילותו השפיעו על דרך ההנהגה של האישים, שלימים היו מנהיגי מדינת-ישראל. והנה, למרות חשיבותו של 'הקיבוץ' ולמרות הדרמטיות הגלומה בסיפורו, הדיון בו בספרות העוסקת בתולדות היישוב מועט מאוד. ההתייחסות אליו במחקר היא אגב דיון בסוגיות אחרות, כגון 'השומר' וגדוד העבודה, או ביוגרפיות של מנהיגי תנועת הפועלים. גם הנסיון היחיד שנעשה עד כה לשחזר את קורותיו, במסגרת 'ספר תולדות ההגנה'⁸, הוא חלקי ביותר.

הסיבה העיקרית למצב המחקר בנושא זה היא דלות החומר העומד לרשות החוקר. מטבע הדברים, ארגון חשאי הפועל במחתרת אינו נוטה להרבות במסמכים כתובים וממילא אינו משאיר ארכיונים מסודרים, אולם נסיון המחקר ההיסטורי של תקופת היישוב מוכיח שניתן להתגבר על בעיה זו. מכל מקום, לגבי ארגונים חשאיים אחרים נמצאו מקורות לא-מעטים. בלטו במקורות אלו יומנים אישיים, מונוגרפיות של אלו שלקחו חלק בארגונים אלו וספרי-זכרונות.⁹ שחזור תולדות ה'הגנה' הוליד ארכיון שלם, וגם על תולדות לח"י יש בידינו לא מעט חומר מסוגים שונים.¹⁰ בנושא שלפנינו דלות החומר איננה בשל חשאיית הארגון דווקא, אלא נובעת מסיבות מורכבות יותר.

רוב האנשים, הנזכרים בדיון שלהלן, סיפרו לימים בהרחבה על חלקם האישי בתולדות היישוב ומאבקיו, אך על 'הקיבוץ' ועל מעורבותם בו הם העדיפו לדלג. שוחט, זייד, לנדוברג, נדב,

8 ראה: סת"ה, ב, חלק א, עמ' 219-241. מחבר הפרק שם מדגיש כי 'על ארגונו הפנימי של הקיבוץ ידוע לנו מעט מאוד', וכן: 'חומר מועט מאוד הגיע אלינו מעולם הרעיונות של חברי השומר ומתוכניותיהם'. כרך זה של 'ספר תולדות ההגנה' הסתייע בפרויקט מחקרי שכלל עדויות וראיונות רבים, אולם למרות הכלים שעמדו לרשות המחקר בתחומים אחרים, התחום שאנו עוסקים בו נדון שם בקיצור.

9 כך, לדוגמה, על תולדות ניל"י, שפעלה לפני הקמת 'הקיבוץ' ובתנאים של חשאיית וסיכון רב, ידוע לנו הרבה יותר. המידע נצבר מיומנים מפורטים, כמו של א' פיינברג וא' אהרנסון, וזכרונות שהצמיחו ספרות ענפה. וראה: א' ליבנה ואחרים, ניל"י: תולדותיה של העזה מדינית, תל-אביב 1980.

10 אנשי לח"י, שנדרפו עד צוואר, הותירו לא מעט מסמכים אותנטיים, ובכללם מכתבים, יומנים ואף תוכניות מבצעיות, ראה: י' היר, לח"י, א, ירושלים 1989, עמ' 10.

שניאורסון, פליישר ואחרים מזכירים במקוטע את קיום הארגון.¹¹ התמונה העולה מאזכורים אלו פשטנית ורומנטית; יותר משהיא מגלה את סיפור 'הקיבוץ', היא מכסה עליו. גם דוד הורוביץ, שאמנם לא היה חבר ב'קיבוץ', אבל היה בסוד פעולתו, ואשר כתב לימים ספר אוטוביוגרפי שבמרכזו פרשת גדוד העבודה, בחר לא להעמיק בסוגיה זו.¹² גם אלו שנאבקו נגד 'הקיבוץ' והשקיעו מאמץ רב, שהביא לבסוף לפירוקו, נמנעו בזכרונותיהם וברשימותיהם מדיון של ממש בנושא, כך גולומב, בן-גוריון, בן-צבי וברל כצנלסון.

ההנחה שמדובר באפיזודה חסרת-חשיבות בביוגרפיה הסוערת של האישים הנזכרים, שנדחקה במהלך השנים לשולי הזכרון או נשכחה, נשללה על-ידי הנוגעים בדבר. בן-גוריון, שהחל בשלהי שנות השישים לכתוב זכרונות, העתידים לכלול אלפי עמודים, נתן דעתו לנושא 'הקיבוץ', והחליט, במודע, לא לעסוק בו.¹³ יוסף תריט, מראשי 'הקיבוץ', כתב — ככל הנראה בשנות החמישים — זכרונות המשתרעים על-פני מספר חוברות בכתב-יד. עיון בחוברות אלו מלמד על בהירות מחשבה וניתוח, זכרון חד ומידע רב, ואולם דווקא בנושא 'הקיבוץ' הזכרונות הם כלליים מאוד ומעורפלים.¹⁴ מאיר יערי, שהיה חבר בוועדה שחקרה את 'הקיבוץ' בשנים 1926-1927 והכיר את הנושא היטב, סירב בתוקף להתראיין בסוגיה זו, באומרו שזהו נושא כאוב שאין לו עניין לפותחו מחדש.¹⁵ נחום הורביץ, איש 'השומר' מכפר-גלעדי, שזכה להאריך ימים וראה לעצמו חובה לספר את עלילותיו ועלילות חבריו, החליט שלא לעסוק בפרשת 'הקיבוץ', כי 'יש דברים שהם סוד שצריך ללכת אתו לקבר'.¹⁶

הנטייה להתעלם מהנושא התבטאה לא רק בהימנעות מחשיפה, אלא, לעתים, אף בפעילות יזומה שנועדה להשכיחו. ההוכחה הבוטת ביותר היא היעלמות ארכיון 'הקיבוץ'. ככל הידוע, נשתמרו עשרות תעודות, מכתבים ופרוטוקולים, שענינם 'הקיבוץ' וקורותיו. חומר זה נאסף ונשמר עד הקמת מדינת-ישראל. החוקר יוסף ברסלבסקי סקר את התעודות, ואף העתיק אחדות מהן. והנה, בנסיבות מסתוריות, כנראה בשנות החמישים המוקדמות, נעלם חומר זה ואיננו.¹⁷ כפי שננסה להראות בהמשך, לפחות פרשה אחת הקשורה ב'קיבוץ' — האיום לרצוח את בן-גוריון — הוצנעה או שופצה גם בשנים מאוחרות יותר.

המידע המוגבל העומד לרשותנו על 'הקיבוץ' מגביל אותנו גם בהסבר מדוע ביקשו כל הנוגעים בדבר להצניע את הנושא. אין ספק שאחת הסיבות החשובות היתה סופו העצוב של 'הקיבוץ'. בשנת 1927, על רקע המאבק בין הנהגת ההסתדרות להנהגת גדוד העבודה, התפורר גדוד העבודה והתפרק. אקורד הסיום המר של הפירוק היה החלטה של קבוצה מרכזית מאנשי גדוד העבודה

11 ראה: ר' שוחט, 'שליחות ודרך', ספר השומר, עמ' 58-67.

12 ד' הורוביץ, האתמול שלי, תל-אביב וירושלים 1970, עמ' 166-186. הוא מעיר שעל פעולות 'הקיבוץ' שמע מפי בן-גוריון, ורובן היו חידוש עבורו, ראה שם, עמ' 195.

13 על אמות-המידה שקבע בן-גוריון לעיצוב זכרונותיו, ראה מאמרי, 'בן-גוריון כותב אוטוביוגרפיה', קשת, נא (1974).

14 החוברות, בכתב-יד, שמורות בידי המשפחה.

15 מאיר יערי, שהרבה בהגות וכתובה, בין השאר על גירוד העבודה והתפתחותו (ראה לדוגמה בספרו, במאבק לעמל משהרר, תל-אביב 1972, עמ' 263-270), לא התייחס כמעט לפרשת 'הקיבוץ', על-אף שהיה מעורה בה היטב מתוקף חברותו בוועדת הברור.

16 מכתבו למחבר, אפריל 1975.

17 ראה הערה על כך: סת"ה, ב, חלק ג, עמ' 1136.

לעזוב את הארץ ולהקים ארגון מקביל בברית-המועצות. בין העוזבים היו כמה ממיטב החברים ב'קיבוץ', ובהם לוקאצ'ר, שהיה המדריך הראשי וככל הנראה המפקד המבצעי הבכיר בכל הקשור לפעולות, העלומות עדיין, של 'הקיבוץ'. בברית-המועצות נסחפו העוזבים למערבולת קשה וטרגית. מנהיג קבוצת היורדים, אלקינד, שהיה לצד שוחט, האיש הבולט ב'קיבוץ', 'טוהר' במשפטי סטאלין בשנות השלושים, ונעלם בסיביר, וכך גם אחרים מאנשי קבוצתו. הקשר בינם לבין חבריהם בארץ נותק. ככל הידוע, סיפור 'הקיבוץ' לא סופר מזווית-ראייתם, ומכל מקום, זכרונותיהם לא הגיעו לידינו. הדינמיקה הפנימית שהתחוללה ב'קיבוץ', וגרמה, בסופר-של-דבר, לחלק מחבריו לעזוב את הארץ, הולידה שבר חברתי ורעיוני גם בקרב הנשארים בארץ. התפוררות 'הקיבוץ', שהתרחשה במקביל להתפוררות גדוד העבודה, חייבה את הנותנים לשקם את חייהם הפרטיים, למצוא מקום-מגורים ועבודה. אלו שביקשו לשוב ולהשתלב בפעילות חברתית וציבורית, חייבים היו לפתוח דף חדש. כך שוחט, הורוביץ, לנדוברג ואחרים, שהחלו תהליך ארוך, איטי והססני של חזרה לפעילות במערכות הציבוריות. אחרים, בעיקר חברי כפר-גלעדי, הסתגרו בביתם.

מי שנאבקו נגד 'הקיבוץ' היו ערים למחיר של פירוקו. הם היו מודעים לכך שה'הגנה', שאמורה היתה להיות תחלופה ל'קיבוץ', לא היתה אלא ארגון רופף, דל באמצעים, ברמת האימון, ברמת הפיקוד וברמת הנחישות. על רקע מאורעות 1929, שבהם נתברר עד כמה חסר היה ארגון חשאי, חמוש ומאומן כמו 'הקיבוץ', לא היה מקום להשתבח בחלקם במאבק לפירוקו.¹⁸ לנוכח מיעוט החומר על 'הקיבוץ' רבה חשיבותה של תעודה אחת, שנשתמרה בארכיון תולדות ה'הגנה', העוסקת בכמה נקודות-מפתח בפרשת 'הקיבוץ'. כותרת התעודה היא 'רשימות בזמן הישיבות של הוועדה לענייני תל-חי'. התעודה איננה מסמך מקורי. רישום בכתב-יד מעל לכותרתה מציין שזהו 'פענוח כתב-ספרים של פרופ' הוגו ברגמן'. על רישום זה הועבר קו ובמקום המלים 'כתב ספרים', נרשם 'סטינוגרמה', כלומר 'פענוח סטינוגרמה של פרופ' הוגו ברגמן'. מכאן שמסמך זה התבסס על מסמך קודם, שנכתב על-ידי ברגמן בכתב מיוחד, שהוא עצמו התבקש, מאוחר יותר, לפענחו. התעודה המודפסת נשמרה בארכיון תולדות ה'הגנה' בארון שבו נשמר החומר שנחשב למסווג ביותר. בצד ימין של העמוד הראשון צוין בכתב-יד: 'ח.ג. סודי'. המספר שניתן בארכיון לתעודה היה תחילה ת.ג. 60. מאוחר יותר נמחק המספר 60 והוחלף ל-2274. כך נזכרת התעודה ב'ספר תולדות ההגנה'.¹⁹

התעודה כוללת שלושה עמודי פוליו ובהם תמצית שש ישיבות של הוועדה לענייני תל-חי, שהתנהלו מן ה-31 באוגוסט 1926 ועד ל-7 בינואר 1927. תמצית זו מכילה אוצר חשוב של מידע על 'הקיבוץ', השמות הנזכרים בתעודה הם שמות מנהיגיו, והאירועים הנזכרים הם כמה מפעולותיו החשובות. ראוי לשים-לב לכך שברשימות הקצרות הללו, שעניינן אירועים שהתרחשו 22-29 שנים לפני הקמת המדינה, נזכרים אישים העתידים להיות מנהיגי מדינת-ישראל, ובהם הנשיאים הראשון והשני, חיים ויצמן ויצחק בן-צבי, ראשי הממשלה הראשון והשני, דוד בן-גוריון ומשה שרת (שרתוק), וכן ברל, טבנקין, גולומב, פנחס רוטנברג, יהודה מגנס, משה סמילנסקי ועוד.

18 סת"ה, ב, חלק א, עמ' 301 ואילך; וכן: מ' פעיל, מן ה'הגנה' לצבא ההגנה, תל-אביב 1979, עמ' 20.
19 סת"ה, ב, חלק ג, עמ' 1138-1140.

הסתדרות העובדים העבריים הכללית בארץ-ישראל

גדוד עבודה ע"ש יוסף טרומפלדור

סרכוז: ירושלים. ת.ד. 98 תלפון 491

בתשובה נא להזכיר
.....

מלונות כסריות:
תליוסף דאר עקרתור
תליו - סחולה
כפר-גלעדי
נכעת הוגכס - סחולה ה. סחולה

מלונות עירוביות:
ירושלים ת.ד. 98
תל-אביב - 257
חיפה - 587
עשולה דאר עשולה

ירושלים, יום ל'חדש תשרי (26.9.22) תרפ"ג

י פ ז י כ ח .

בהתאם להחלטת הוועד הפועל הסרכוזי של גדוד העבודה ביום כ" אלול תרפ"ג נספר בזה יפוי-כח לחברים חנוך רזכל, ישראל שוחם ומסואל הפסר להזפיע בשמנו בפני ועדת ברור ככל הענינים אשר יהיו נידונים בה, למסור את כל הבריותינו, דרישתנו וההאשמות שצדנו וכמו כן לענות בשמנו על כל החביעות וההאשמות אשר תופעה בוועדה נגד הגדוד בחור כזה, נגד איזו שהיא ספלוגותיו, נגד מוסד של הגדוד, או שהוא חלק מחבריו.

גודאודאה :מונול

כתב זה כמו יפה עד גמר עבודתה של ועדת הברור ומסירת מסקנותיה לדין

למרות שהתעודה שלפנינו מתפרסת על-פני שלושה עמודים בסך-הכל, היא אוצרת בתוכה גודש רב של אירועים מתולדות היישוב; העימות הקשה בין שוחט לגולומב שנחשף בפני הוועדה העלה נושאים כמו נפילת תל-חי, מאורעות מאי 1921, רכישת הנשק בווינה, רצח דה-האן ועוד. רוב הנושאים הנזכרים בתעודה נדונו בהרחבה ב"ספר תולדות ההגנה", על-כן הדיון ברשימות לא יתמקד בפענוח הטקסט או בהערות-שוליים על השמות והאירועים הנזכרים בה.²⁰ הדיון יתמקד בוועדת הכירור עצמה - הרקע להקמתה, הרכבה, כתב-המינוי שלה ומהלך ישיבותיה. המגמה בדיון זה היא להאיר, ככל שניתן, את פרשת הקיבוץ החשאי.

יימז-כוח של נציגו גדוד העבודה בוועדת הכירור

20 על הפרשות הנזכרות בתעודה ראה: סת"ה, ב, חלק א, עמ' 123-130, 141-153, 219-241.

ועדת הבירור

למרות המאמץ הגדול שהשקיעו אנשי 'הקיבוץ' בשמירה על החשאיות, קשה היה להסתיר את קיומו מעיני החברים בגדוד העבודה, שלא הוכנסו בסוד הארגון. הבחירה הדקדקנית של אלו שהתקבלו ל'קיבוץ', יצרה מתת, אי-הבנה וטענות מצד אלו שלא התקבלו.²¹ פעולות שונות, כמו פרשת ההתנקשות בשנת 1923 בתאופיק-ביי, קצין המשטרה הערבי מיפו, או פרשת ההתנקשות בדה-האן בשנת 1924 וכן פעולות להשתלטות על רכוש ופעולות צבאיות הקשורות במרד הדרוזים, הולידו חרושת שמועות לגבי זהות המתנקשים שהתמקדה ביוצאי 'השומר' בגדוד העבודה.²²

למן הקמתו העמיד עצמו גדוד העבודה כחלופה להנהגת תנועת הפועלים.²³ היחסים בין גדוד העבודה להסתדרות התפתחו לקונפליקט, ששיאו היו בעת פרישת עין-תרוד מגדוד העבודה, בשנת 1923, ובעת סיפוח קיבוץ תל-חי לכפר-גלעדי, בשנת 1926. על רקע קונפליקט מתמשך זה, קיומו של ארגון צבאי מאומן וחמוש, הפועל בתוך גדוד העבודה, יכול היה להיחשב לאיום של ממש. אולם תביעת הוועד הפועל של ההסתדרות לפרק את 'הקיבוץ' נתקלה בקיר האטום של הכחשת עצם קיומו של ארגון כזה.²⁴

הפירצה שאפשרה את חשיפת 'הקיבוץ' נבעה ממאבקו המר של זייד, שהיה מראשוני 'בר-גיא' ו'השומר', וממייסדי כפר-גלעדי ו'הקיבוץ'. ב-1924, על רקע של סכסוך אישי, פרש זייד מ'הקיבוץ' ומכפר-גלעדי והצטרף לקיבוץ תל-חי. ההשתלטות של חבריו לשעבר מכפר-גלעדי על קיבוצו החדש ערערה את נאמנותו של זייד. במרילבו יצא למתקפה חסרת-מעצורים נגדו.²⁵ עתה, לראשונה, היתה בידי הוועד הפועל של ההסתדרות עדות ממקור ראשון על קיום 'הקיבוץ', אלא שזו היתה מוגבלת, משום שזייד הורחק מפעילות ב'קיבוץ' בשלבים מוקדמים, ופרש קודם לכמה פעולות שהסעירו את הרוחות. יתר-על-כן, עדותו של זייד היתה עדות של בעל-עניין, ומה גם שבמהלך המאבק בינו לבין חבריו לשעבר, נתפרסם ברבים שהסכסוך עבר לפסים אלימים. הנהגת ההסתדרות ביקשה אפוא לברר מה טיבו של 'הקיבוץ'. לצורך זה החליט הוועד הפועל של ההסתדרות

למנות ועדה מיוחדת, בלתי-תלויה בשום מוסד, אשר בסמכותה יהיה לחקור ולברר את כל סבך השאלות, המאורעות והיחסים שנתעוררו במועצה.²⁶ ועדה זו מוסמכת לדרוש מכל חבר בהסתדרות להופיע בפניה ולמסור לה את הידיעות אשר בידיו לכל מערכת

21 ראה: י' מלמוד, 'בגדוד העבודה', ספר השומר, עמ' 300-306.

22 אופייני הרבר שכאשר נודע לשניאורסון, שישב בשנת 1924 בברלין, על ההתנקשות בדה-האן, הוא ידע בוודאות שחבריו יואשמו במעשה. ואכן, מיד לאחר הרצח נאסרה מניה שוחט. ראה: פ' שניאורסון, 'בתזון ובהגשמה', ספר השומר, עמ' 410.

23 ראה: מ' אלקינד, 'מועצת גדוד העבודה, כ"ד תשרי תרפ"ד', מחיינו, ב, תל-אביב תשל"א, עמ' 248.

24 קשה היה להסתיר פעילות ענפה שכללה רכישת נשק בקנה-מידה רחב ואימון אנשים, על-כן נזקק 'הקיבוץ' למסווה של הפעילות הבטחונית הגלויה של גדוד העבודה, החסות לכך ניתנה על-ידי ראשי ועד ה'הגנה' של הגדוד, שהיו חברי 'הקיבוץ'. כפילות זו יצרה מתחים ואי-הבנות בתוך גדוד העבודה. ראה: רוכל (לעיל), הערה (2), עמ' 182-183.

25 על פרשה זו ראה מאמרי, 'פרוק תל-חי, חולייה אחרונה במאבק בין ההסתדרות לגדוד העבודה', מאסף, יב (1981).

26 הכוונה לישיבת מועצת ההסתדרות מיום 31 ביולי 1926, שבה חשף לראשונה בן-גוריון את פרשת 'הקיבוץ'. וראה על כך להלן.

העניינים העומדים לבירור. מסקנותיה של הוועדה תהיינה חובה על ההסתדרות ועל כל מוסדותיה.²⁷

ההצעה להקים את הוועדה הועלתה בעקבות כינוס מועצת ההסתדרות, שנערך ב-31 ביולי 1926, ובו חשף בן-גוריון, בישיבה סגורה, את דבר קיומו של 'הקיבוץ' ואת הידוע לו על פעולותיו.²⁸ אף שהשמעות על קיום מסגרת כזו רווחו זמן רב, גרמה החשיפה לזעזוע בקרב חברי מועצת ההסתדרות, זעזוע שחרג מן המסגרת החשאית של הישיבה, ועורר הדים בתנועת הפועלים ואף בגדוד העבודה עצמו.²⁹ אנשי גדוד העבודה הנסערים המשיכו להכחיש את דבר קיומו של הארגון, חלקם כמנהגם מאז, וחלקם, אכן, מתוך חוסר-ידיעה.³⁰ אפשרות פעולתה של הנהגת ההסתדרות לנוכח המשך ההכחשה היתה מוגבלת בשל סודיות העניין. אנשי גדוד העבודה וכן חברי 'הקיבוץ' היו חלק מתנועת הפועלים. חשיפה פומבית של פעולות הקשורות במחתרת מזוינת נתשבה להלשנה. בנוסח המקובל על יוצאי רוסיה, שהיו אז מנהיגי התנועה, עירובם של שלטונות המנדט הבריטי בפרשה נחשב פעולה פרובוקטיבית. מכאן, שכל מה שנעשה בגדוד חייב היה להיעשות בתוך תנועת הפועלים, בחשאיות, וככל-האפשר בהסכמה.

אף שגם בגדוד העבודה היו מי שהופתעו מהגילוי בדבר קיומו של ארגון חשאי בגדוד, הגיבו אנשי הגדוד בחשד על ההצעה לנהל חקירה באמצעות ועדה וניסו תחילה למנוע את הקמתה.³¹ הם זכרו סדרה של בירורים עם הנהגת ההסתדרות ושורה של ועדות שהכרעתם היתה תמיד לטובת הוועד הפועל; כך היה בפרשת חלוקת עין-חרוד, בשנת 1923.³² וכך גם בסוגיה שלפנינו, כאשר ועדה קודמת, שהוקמה בשנת 1925 ונקראה 'הוועדה המשפטית', בדקה את החשדות ההדדיים שהעלו גולומב ושוחט זה נגד זה, ופסקה נגד שוחט. הרכב הוועדה, שחבריה היו זאב פיינשטיין (שפר), גולדה מאירסון חלמן רובשוב, הפך את 'הוועדה המשפטית', אליבא דגדוד העבודה, ל'ועדה משפחתית'. כך, לדוגמה, רובשוב, שהיה חבר ועדת החקירה, היה מעורב אישית באחד הנושאים שהיא התבקשה לחקור — פרשת רכישת הנשק בווינה בשנת 1922. רובשוב היה שותף לפעילות בווינה, ועתה התבקש לשמש חוקר בעניין זה, וממילא בעניין פעולותיו שלו.³³ על רקע זה יכלו חברי גדוד העבודה להניח שהוועדה שתמונה לא תהיה אובייקטיבית. למרות הצעת הוועד הפועל להקים ועדה חדשה בהרכב רחב ומרשים, הודיעה הנהגת גדוד

27 הודעת הוועד הפועל של ההסתדרות, דבר, 1 בספטמבר 1926. ההודעה מצוטטת גם אצל רוכל (לעיל, הערה 2), עמ' 168.

28 קיומו של הדין נחשף, רשמית, רק שבעה שבועות מאוחר יותר.

29 רמזים על אירועי הישיבה ותוצאותיה הופיעו בדיווחים על פרשת תל-חי, בעיתונים 'דבר', 'הפועל הצעיר' ו'קונטרס', במהלך חודש אוגוסט 1926.

30 נראה שיהודה קופילביץ, חבר מזכירות גדוד העבודה, שלא היה חבר 'הקיבוץ', אכן סבור היה שמדובר בעלילה. מכאן גם הנוסח הקשה של מכתבו לוועד הפועל של ההסתדרות מיום 6 באוגוסט 1926. בן-גוריון, שזעזוע מנוסח המכתב, הגדיר אותו כ'מלשינות', העתיקו ושמר עותק בתיקו האישי. ראה: יומן בן-גוריון, 6 באוגוסט 1926, אב"ג, שדה-בוקר; מכתבו של קופילביץ, ארכיון הוועד הפועל של ההסתדרות, תיק גדוד העבודה 1926/7.

31 ראה על כך מכתב בן-גוריון למרכז גדוד העבודה, 23 באוגוסט 1926, אב"ג, שדה-בוקר.

32 על דרך הפעילות של הוועד הפועל בפרשת חלוקת עין-חרוד ראה תעודות ומסמכים במהלך 1923, אה"ע 14/208.

33 רובשוב היה חבר ועד הרכש בווינה בשנת 1922 והיה מעורב בכיכוח החרף שפרץ שם בין גולומב לשוחט, ראה: סת"ה, ב, חלק א, עמ' 143.

העבודה שלא תשתף פעולה. לטענתה, שבעה החברים שהתמנו – יוסף אהרנוביץ, משה ביילינסון, ישראל בצר, מאיר יערי, בן-ציון צ'רנימורסקי (ישראלי), אליעזר שיין ולוי שקולניק (אשכול)³⁴ – נתונים מלכתחילה להשפעת 'אחדות העבודה'.³⁵

בצד החייה החד-משמעית של הרכב הוועדה הודיעה הנהגת גדוד העבודה שהיא מוכנה להשתתף בוועדת בירור. יתר-על-כן, היא אף נקטה יוזמה ויצאה בתביעה משלה להקים ועדת בירור שתבדוק את מכלול הנושאים השנויים במחלוקת בין הגדוד להסתדרות. כדי ליצור רושם של בירור מאוזן בין שני צדדים שקולים, יצאה הנהגת גדוד העבודה בהאשמות מרומזות שלפיהן חברים בוועד הפועל של ההסתדרות אשמים ב'פעולות המסכנות את כל היישוב'.³⁶ האשמות אלו, כפי שיתברר בעת ישיבות הוועדה, הקבילו להאשמות שהוטחו כנגד אנשי 'הקיבוץ'. כדי לברר האשמות אלו, ומתוך נכונות לבדיקת האשמות ההסתדרות כלפי הגדוד, הציעה הנהגת גדוד העבודה שהוועדה תורכב מחברים שאינם מאנשי 'אחדות העבודה'. הוצע שיהיו אלו אנשי 'הפועל הצעיר', 'פועלי ציון שמאלי' ו'השומר הצעיר'.³⁷ הצעה זו נדחתה בתוקף על-ידי הוועד הפועל.³⁸ לדידם, לא היה זה בירור בין שתי רשויות שקולות, אלא בדיקת ההתרחשויות הקשורות במחתרת מזוינת בגדוד העבודה.

הזמן פעל לטובת הנהגת ההסתדרות. גדוד העבודה נקלע למשבר פנימי עמוק, ובקיץ 1926 היה ברור שאחדותו מתערערת. ואכן, כמה ימים לאחר שהגדוד העלה את ההצעה לבירור היחסים עם ההסתדרות, ב-27 באוגוסט 1926, התכנס מרכז גדוד העבודה בתל-אביב לדיון במשבר הפנימי המתחולל בו. הדיון הקשה במרכז סימן פילוג קרוב. לא במקרה החליט באותו יום הוועד הפועל לזמן את מזכירות גדוד העבודה, שהיתה ממילא בישיבת המרכז בתל-אביב, לישיבה בוועד הפועל. תוך דיון קצר, כשאנשי גדוד העבודה שקועים במצוקתם שלהם, עלה בידי הוועד הפועל לאלצם להסכים לוועדת בירור במתכונת הראשונה שהוצעה על-ידי ההסתדרות. כמחווה הציעה הנהגת ההסתדרות לבטל את ההרכב הקודם של הוועדה ולהקים ועדה חדשה, אשר אנשיה יהיו מקובלים גם על אנשי גדוד העבודה. לאחר דיון שבמהלכו, ככל הנראה, שותפו גם אנשים מהגדוד, נבחרה ועדה בת חמישה אנשים: יצחק בן-צבי, יוסף אהרנוביץ, הוגו ברגמן, מאיר יערי ואהרן סטודניץ.

בן-צבי, הנציג היחיד של 'אחדות העבודה', שהיה איש העלייה השנייה, עמד, בסוגיה שלפנינו, מעל כל חשד לפנייה פוליטית. הוא היה מיוזמי 'בר-גורא' ו'השומר'. רחל ינאית, חברתו ולימים רעייתו, היתה זמן-מה חברת ועד 'השומר'. גם בימים הקשים של הוויכוח בין רעיו מחבורת 'השומר' לבין שותפיו להנהגת תנועת הפועלים, הקפיד בן-צבי לשמור על יחסים טובים עם שני הצדדים. בהוויה המיוחדת של הנאמנות הקבוצתית, שאפיינה את המערכת היישובית, הוא היה

34 שמות חברי הוועדה לפי הדיווח על מועצת ההסתדרות, דבר, 9 באוגוסט 1926.

35 במכתב תגובה ששלח למרכז הגדוד הוקיע בן-גוריון טענה זו, ראה מכתבו הנזכר לעיל, הערה 31.

36 מכתבו של קופילבין, לעיל, הערה 30.

37 בדיווח מטעם הוועד הפועל של ההסתדרות על המהלכים שקדמו להקמת ועדת הבירור נאמר שנציגי גדוד העבודה הציעו לוועד הפועל שוועדת הבירור תורכב משלושה חברים, נציגי 'פועלי-ציון', 'הפועל הצעיר' ו'אחדות העבודה'. ראה: דבר, 1 בספטמבר 1926. אולם תביעת הגדוד המפורשת היתה שלא יהיה בוועדה אף חבר מ'אחדות העבודה'. ראה על כך במכתב משה גבעוני למאיר ספקטור, 24 באוגוסט 1926, את"ה, תיק ספקטור, 12; וכן: מכתב בן-גוריון, לעיל, הערה 31.

38 מכתב בן-גוריון, לעיל, הערה 31.

חבורה מגדוד העבודה
במחצבה בירושלים

היחיד ששני הצדדים הנצים יכלו לראות בו אחד משלהם, תוך מודעות למחויבותו המקבילה לקבוצה היריבה. על-אף שלא התמנה לוועדה יושב-ראש, מעמדו של בן-צבי, נסיונו הציבורי הרב, ההיכרות הקרובה שלו עם הדמויות הפועלות והזיקה שלו לנושא הפכו אותו לאיש הדומיננטי. ככל הנראה, בן-צבי ניהל את רוב הישיבות, והוא שגיבש את תשובות הוועדה לוועד הפועל.³⁹

האיש השני מאנשי העלייה השנייה בוועדת הבירור היה אהרנבוכן. למרות היותו ממנהיגי ההסתדרות ומנהל בנק-הפועלים, אי אפשר היה להאשים אותו ב'משפחתיות פוליטית' כפי שהואשמו חברי הוועדה הקודמת שדנה באותו נושא. למן ראשית התארגנות 'השומר', בתקופת העלייה השנייה, התייחס בהסתיונות הן לאנשי 'השומר' והן למתנגדיהם בקרב 'פועלי ציון'. בניגוד לבן-צבי, האובייקטיוויות שלו בסוגיה שעמדה לדיון בוועדה נבעה דווקא מריחוקו הרעיוני והקבוצתי משני הצדדים.

החבר השלישי בוועדה, ברגמן, נמנה עם אנשי העלייה השלישית והיה חבר 'הפועל הצעיר', אבל הוא לא היה עסקן מפלגתי במובן המקובל אז, ולא השתייך לאחת הקבוצות האינטימיות שמהן נבנתה תנועת הפועלים. כפילוסוף שרכש את השכלתו בגרמניה ונחשב בריסמכא בכל הקשור לתחום המוסרי והאידיאולוגי, לא היה ספק ששיקול-הדעת שלו יהיה הוגן ומקובל. יערי, החבר הרביעי, החל להתבלט כמנהיג 'השומר הצעיר' — תנועת-נוער שעמדה אז להפוך לתנועה קיבוצית. תנועת 'השומר הצעיר' גילמה בשמה את מיתוס 'השומר', כפי שנתפס באירופה סמוך למלחמת-העולם הראשונה, אבל בתקופת העלייה השלישית שמרה התנועה על ייחוד קבוצתי, ונמנעה מלקחת חלק פעיל בחיים הציבוריים של תנועת הפועלים. צירופו של יערי, מנהיג עצמאי של קבוצה, שלא היה לה חלק בוויכוח שעליו נסבו דיוני הוועדה, היה הוכחה לעניין הרב שיש לוועד הפועל של ההסתדרות להקים ועדת בירור בלתי-תלויה.

39 תפקידו של בן-צבי בוועדה עולה מרשימות אשר רשם במהלך הישיבות. חלקן נשמרו בארכיונו ביד בן-צבי תיק 1/4/10/28.

קבוצה של חברי גדוד
העבודה

הוועד הפועל הסכים, כאמור, לצרף לוועדה חבר חמישי בזכויות מלאות מתוך גדוד העבודה עצמו. אכן היה ברור שייבחר איש הקרוב למנהיגי 'אחדות העבודה', שהרי השמאל בגדוד העבודה לא נטל חלק במהלכים להקמת הוועדה ולא השתתף אחר־כך במהלך עבודתה. עוד היה ברור שלא יכהן בוועדה חבר שהיה קשור לפעולות 'השומר' או 'הקיבוץ'. בכל־זאת, החלטת ההסתדרות לצרף לוועדה חבר מקרב גדוד העבודה ביטאה מחווה מיוחדת במינה ומידה גדולה של בטחון לגבי המסקנות הצפויות. נראה שהיו כמה מועמדים מגדוד העבודה שנפסלו על־ידי הוועד הפועל. אהרן סטודניץ, שנבחר לאחר היסוסים, לא נחשב מנהיג בולט. עיקר פעילותו בגדוד היתה בתחום הארגון והמשק, הוא נחשב למקובל על כלל החברים.⁴⁰

הנה כ־כך, מהוועדה המקורית נותרו רק אהרנוביץ ויערי. מתוך חמשת החברים רק שניים היו אנשי העלייה השנייה (בן־צבי ואהרנוביץ) בעוד שלושת החברים האחרים היו צעירים מהעלייה השלישית. בניגוד לכל הוועדות ההסתדרותיות שקדמו לה, ייצוגה בוועדה של אחדות העבודה, המפלגה ההגמונית בהסתדרות היה מצומצם — על ידי חבר אחד (בן־צבי), ובמקביל היה בה חבר אחד בלבד מגדוד העבודה (סטודניץ).

ההחלטה על הקמת הוועדה ושמות חבריה פורסמו על־ידי הוועד הפועל. שם הוועדה, 'הוועדה לענייני תל־חי', והקמתה על רקע האירועים שהתחוללו בפרשת השתלטות חברי כפר־גלעדי על תל־חי, הורידו מסך של ערפל בפני גורמים בלתי־רצויים, כמו ממשלת המנדט ויריביה של תנועת הפועלים ביישוב. עם־זאת, ניתן להניח שבמערכת הקטנה והאינטימית של תנועת הפועלים, ובמיוחד בקרב פעיליה, לא נעלם הנושא האמיתי שאותו נתבקשה הוועדה לברר.

הנהגת ההסתדרות, שהיתה מצווה על שמירת החשאיות בנושא זה, שהרי מדובר היה בסוגיה בטחונית רגישה ביותר, היתה מעוניינת שחבריה הפעילים ידעו שבתוך גדוד העבודה קמה מחתרת מזוינת שפעלה על־דעת עצמה. מכאן המאמץ להקים ועדת בירור רבתי־יוקרה, שהחלטותיה

תהיינה מקובלות גם בחוגים שמחרץ לצמרת 'אחדות העבודה', ומכאן גם דרכי הפעולה שאפשרו הדלפת שמועות כלליות ומעורפלות על עבודת הוועדה ועל העדויות שהובאו בפניה. בצד המאמץ הניכר להקנות לוועדה אמינות וסמכות רחבה, היתה לוועד הפועל מגמה נחרצת — להפוך את הבריור ומסקנותיו הצפויות לכלי שיאפשר להסתדרות להצמיח את המחתרת שבתוך גודד העבודה. על-כן, כתב-המינוי שניתן לוועדה תחם את פעולתה לחקירת נושאים מוגדרים היטב. הגדרת התחומים נעשתה באמצעות חמש שאלות, שעליהן נתבקשה הוועדה להשיב.

כתב-המינוי

השאלות שהוצגו בפני הוועדה לענייני תל-חי' נמצאות בידינו בשתי גרסאות. האחת, המשולבת בתוך דו"ח הסיכום של הוועדה, נקראת 'תשובות ועדת הבריור לשאלות הוועד הפועל'. הדו"ח, הכולל בתוכו את כתב-המינוי, מודפס במכונת-כתיבה,⁴¹ ומשתרע על-פני עמוד-וחצי. הוא כולל דיווח בנושאים רגישים ביותר. כדי לשמור על סודיות הדו"ח ומחשש שמא יפול לידיים זרות, נוסחו הדברים בקוד פשטני, המנסה לטשטש את נושאי הדיון. הטשטוש נעשה באמצעות שינוי שמות המפתח, וכך גרוד העבודה נקרא 'אגודה', 'שומר' הפך ל'הנוטר', ה'הגנה' נקראת 'התעמלות', כפר-גלעדי הוא 'כפר' והאירועים המרכזיים שנחקרו מכונים 'מעשה האבן' ועניין המרכבה.⁴²

להלן השאלות כפי שהן מופיעות בדו"ח:

שאלה א: אם נכון הדבר, שקיים בקרב חלק של חברי (ה)אגודה חוג מאורגן, המנהל פעולה סִפְרָטִית בענייני ההתעמלות בקביעות (לפי הידיעות שנמסרו לוועד הפועל מורכב הגרעין של החוג הזה מאלה, שהיו חברי הנוטר — לא מכל חברי הנוטר, הנמצאים עכשיו ברובם בכפר ומיעוטם בסניפים אחרים של האגודה ואליהם נספחו חברים חדשים מחברי האגודה).

שאלה ב': אם נכון הדבר, שחברי החוג הזה אשר בכפר אשמים במעשה האבן?

שאלה ג': אם נכון הדבר, שחברי החוג הזה סידרו את עניין המרכבה?

שאלה ד': אם נכון הדבר, שוועד ההתעמלות של האגודה לא עמד תחת משמעתו של ועד ההתעמלות הכללי?

שאלה ה': אם נכון הדבר, שמשלחת האגודה לחוץ-לארץ ניהלה שם משא-ומתן פוליטי?

אין ספק שהשאלות חוברו על-ידי בן-גוריון, שהיה אז מזכיר ההסתדרות.⁴³ לא ברור אם בן-גוריון עצמו שינה את מלות המפתח. על-אף שהיה קפדן בכל הקשור לסודיות ובטחון, הוא לא נטה להשתמש בקודים. ספק רב אם הוא עצמו היה יוזם שינויים כנאליים כל-כך בנוסח 'שומר-נוטר'.

41 שלא כמו פרוטוקול ועדת הבריור, נראה שדו"ח הסיכום של הוועדה הודפס, וההעתק, הנמצא בארכיון תולדות ההגנה, הוא אחד העותקים המקוריים של הנוסח, כפי שהועבר לוועד הפועל של ההסתדרות ב-26 בינואר 1927. סימונו של הדו"ח באת"ה הוא 1/60.

42 על 'מעשה האבן' ועניין המרכבה ראה להלן.

43 למעשה כל המכתבים שנשלחו בשם הוועד הפועל בסוגיה זו נכתבו על-ידי בן-גוריון, אם-כי חלקם נשלחו ללא חתימתו.

מכל מקום, בארכיונו נמצאת הגרסה השנייה של כתב-המינוי, המנוסחת כמכתב של הוועד הפועל אל ועדת הבירור. הניסוח ישיר וענייני, ללא מלות הקוד. 46 שנים לאחר כתיבתו פורסם מכתב זה, בנוסח משובש במקצת, בכרך איגרות שבן-גוריון הכין בעצמו.⁴⁴ לפי גרסה זו נשלח כתב-המינוי בחתימתו של בן-גוריון.

בגרסה זו פונה בן-גוריון אל חברי הוועדה בגוף שלישי: 'בא-כוחנו בוועדת הבירור, הח' בן-גוריון, מבקש להזמין את העדים הבאים: ד' רובשוב, ז' פיינשטיין, ג' מאירסון (לסעיפים א'-ג'), רחל ינאית (לסעיפים א'-ה'), אבצוג, ברל רפטור וא' זייד (לסעיף ג'), חברי ועד ה'הגנה' שאול ויוסף (לסעיף ד').⁴⁵

מן הסתם לא נעלם ממי שקיבלו את כתב-המינוי שיש בו כוונה מדריכה. השאלות התמקדו בחמישה נושאים, שניים בעלי אופי כללי – עצם קיומו של 'הקיבוץ' ופעילותו בניגוד מפורש להנחיות ועד ה'הגנה' – ושלושה נושאים הנוגעים בשלוש פרשיות מסוימות. כתב-המינוי היה תחום כך שהוועדה לא נתבקשה לעסוק בעניינים כמו מטרות 'הקיבוץ', דרכי ארגונו, נושא רכישת הנשק, בניית מחסני נשק, שיטות האימון, הפעולות השוטפות והמשמעות הבטחונית והיישובית שלהן. אופי השאלות מלמד על כוונת הוועד הפועל לפגוע ביוקרת ההנהגה הרדיקלית השמאלית של גדוד העבודה ושותפיה מקרב יוצאי 'השומר', על-ידי חשיפת פעולות שיש בהן מימד של הרפתקה חסרת-אחריות בצד חתרנות מסוכנת. הדגש היה על חקירת עניינים שגם חברי גדוד העבודה, שזוהו באותה עת עם הנוטים לימין, יראו בהם קשר חשאי שנרקם בתוך ביתם ומאחורי גבם. לא במקרה הרגיש בן-גוריון בכתב-המינוי שהידיעות שנמסרו לוועד הפועל בדבר פעולות בדלניות מתייחסות לחלק מחברי 'השומר' ולחלק מחברי גדוד העבודה – לא כל חברי 'השומר' וגדוד העבודה הועמדו כאן לחקירה.

כתב-המינוי משווה לוועדה אופי משפטי; בא-כוח ההסתדרות, שהוא מעין תובע, היה בן-גוריון עצמו, ובא-כוח המשיבים, שאמור היה לסגור על הנאשמים, היה חנוך רוכל, ממנהיגי הימין בגדוד.

השאלה הראשונה התמקדה בעצם קיומו של 'הקיבוץ'. מאז הכריז 'השומר' על פירוקו והודיע על הצטרפות חבריו ל'הגנה', רווחו שמועות על התארגנות יוצאי 'השומר' לארגון מחתרתי פעיל. שמועות אלה הוכחשו בתקיפות, והוועדה נתבקשה עתה לבודקן. הדגש היה על קיום גוף הפועל באופן קבוע בנושאי בטחון.

השאלה השנייה עסקה ב'מעשה האבן'. לאחר שהבריטים חשפו נסיונות להעברת נשק מאירופה לארץ, בשנת 1922,⁴⁶ הועברו משלוחים אחדים של נשק מוברח לנמל ביירות. שם הוסרו

44 י' אה (עורך), איגרות בן-גוריון, ב, תל-אביב 1972, עמ' 337. בארכיון מורשת בן-גוריון לא נמצא המכתב המקורי.

45 רובשוב, פיינשטיין וגולדה מאירסון הוזמנו להעיד על ממצאי 'הוועדה המשפטית', שהם היו חבריה. ינאית הוזמנה כעדה מרכזית בשל היכרותה הקרובה עם אנשי 'השומר' ובמיוחד עם בני הזוג שוחט. אבצוג ורפטור פרשו זמן מה קודם-לכן מגדוד העבודה בשל התנגדותם לעמדת הגדוד ביחס להסתדרות, ראה: ב' רפטור, ללא הרף, א, תל-אביב 1973, עמ' 116-126. זייד הוזמן להעיד על התנהגות חברי 'הקיבוץ' כלפי פורשיו. שאול מאירוב (אביגור) ויוסף הכט הוזמנו להעיד על היחסים בין ועד ה'הגנה' הכללי, שהם נמנו עליו לבין ועד ה'הגנה' של גדוד העבודה.

46 ראה: סת'ה, ב, חלק א, עמ' 143 ואילך.

חברי משלחת גדוד
העבודה לברית
המועצות (1926).
מימין לשמאל: ישראל
שוחט, דב מכונאי,
מנחם אלקינר, מנחם
שטורמן

כלי-הנשק בתוך אבני-ריחיים גדולות, ואלו הובלו לארץ בעגלות. באחת ההובלות, בקיץ 1922, אירעה תקלה בעגלה שהובילה את האבנים, וכיוון שהתקלה אירעה סמוך לכפר-גלעדי, פנה איש ה'הגנה', שפיקד על המשלוח, לעזרת חברי הקיבוץ. במהלך החילוץ נעלמה אחת האבנים ובה הנשק המוסתר. פרשה זו, שכונתה 'מעשה האבן', העסיקה את הנהגת ההסתדרות זמן רב. תחילה הכחישו אנשי כפר-גלעדי כל קשר להיעלמות האבן, אך לאחר זמן הודו והחזירו את הנשק. בחירת סוגיה זו, שכבר לובנה קודם לכן, ושבה הודו כבר חברי כפר-גלעדי במעשה, מלמדת על האופי המכוון של כתבי-המינוי שניתן לוועדה.

השאלה השלישית ביקשה לברר את 'עניין המרכבה'. אמונים על המסורת הסוציאל-רבולוציונית הרוסית ראו עצמם אנשי 'הקיבוץ' מהפכנים נושאי בשורה, הזכאים לממן את פעילותם המהפכנית באמצעות השתלטות בכוח על כסף 'בורגני'. פעולות מימון אלה, 'אקספרופריאציה', על-פי המינוח שרווח אז, נזכרות בדיונים הפנימיים של תנועת הפועלים הארצישראלית למן ימיה הראשונים.⁴⁷ הוועדה התבקשה לחקור פעולה שבוצעה בשלהי 1923, כאשר חברי 'הקיבוץ' השתלטו על מכונית של מבריחים יהודים מירושלים, שהעבירו 15,000 מטבעות זהב מביירות לירושלים.⁴⁸ פעולה 'מוצלחת' זו היתה שנויה במחלוקת לא בשל עצם ההשתלטות בכוח על הכסף, אלא בשל השמועות שהכסף שימש למטרות החורגות מאמות-המידה המוסכמות של תנועות מהפכניות. שוב, הדגש על פעולה זו דווקא נועד להבליט צדדים שליליים לכאורה בפעולות 'הקיבוץ'.

השאלה הרביעית התמקדה בנושא הסמכות וקבלת המרות. קיומה של ההסתדרות ויכולת פעולתה היו מותנים בהסכמת החברים שהצטרפו אליה לקבל על עצמם משמעת. המבנה הארגוני של ההסתדרות התבסס על הצטרפות חברים באמצעות קבוצות משנה כמו מפלגות, איגודים

47 עוד בשנת 1907, בהיותו מזכיר 'פועלי ציון', פרסם כדגוריון כרוח בכתב-ידו, המגנה צעירים אנרכיסטים מחברי מפלגתו, שביצעו בירושלים פעולת אקספרופריאציה. הכרת, ללא חתימה, אה"ע 104/IV.

48 ראה: סת"ה, ב, חלק א, עמ' 228. ברשימותיו של בן-צבי מדובר ב-1,500 לירות מצריות (לעיל, הערה 39).

מקצועיים, קואופרטיביוּם, יישובים וכדומה. קבוצות אלו זכו לייצוג בהתאם ליכולתן לגבש כוח ציבורי ואלקטורלי.⁴⁹ גדוד העבודה ראה עצמו שושבין להסתדרות⁵⁰ ושותף בכיר בה, וממילא נדרש לקבל את משמעת ההנהגה. שאלה זו נועדה לבדוק את מידת הקשר בין 'הקִיבוֹץ' לבין הנהגת גדוד העבודה. על-פי נוסח השאלה הואשם ועד ה'הגנה' המוכר והמוסמך של גדוד העבודה שלא פעל על-פי מדיניות ועד ה'הגנה' הכללי, והיה זה רמז לכך שההנהגה החשאית של 'הקִיבוֹץ' היא שניוטה את מדיניות הבטחון ואת הפעילות הצבאית של כל גדוד העבודה.

השאלה החמישית ביקשה לבדוק דוגמה אחת של חריגה בולטת ומסוכנת מהצרכים הבטחוניים של גדוד העבודה. הוועדה התבקשה לבדוק אם גדוד העבודה מקיים קשר חשאי בתוך-לארץ. למעשה מדובר היה במשלחת גדוד העבודה, שהיתה מורכבת ממנהיגי 'הקִיבוֹץ', אלקינד, שוחט ורב מכונאי, ואשר נסעה באביב 1926 לברית-המועצות. ההרכב הבכיר של המשלחת, העובדה ששוחט לא היה חבר רשמי בגדוד העבודה, אבל נודע כמנהיג יוצאי 'השומר', ועצם הנסיעה בימים שבהם ברית-המועצות ניהלה מסע אנטי-ציוני — כל אלה עוררו חשד. ההכנות לנסיעה נודעו לברל עוד קודם ליציאת המשלחת, והוא דרש לעכב בעדה. למרות החלטה מפורשת של מזכירות ההסתדרות והוועד הפועל שלה בעניין זה,⁵¹ יצאה המשלחת. הוועדה נתבקשה לחשוף את מטרת הנסיעה לברית-המועצות ואת קורות המשלחת שזה עתה חזרה משם.⁵² הוועדה ביקשה להקפיד על כללים פרוצדורליים משפטיים: 'התובע', בן-גוריון, מסר מראש את רשימת עדיו, לפי סעיפי התקירה, אולם 'הסנגור', רוכל, לא זכה לשיתוף-פעולה מצד אנשי 'הקִיבוֹץ'.⁵³ על-אף שגדוד העבודה היה שטוע בוויכוח פנימי ובתהליכי פילוג, הכל, כולל הימין בגדוד, התייחסו לוועדת הבירור כחשד. פרוטוקול ועדת הבירור, שהוא סיכום תמציתי מאוד של הישיבות, מאפשר שחזור חלקי של מהלך השיפת סוגיית 'הקִיבוֹץ'.⁵⁴

שחזור מהלך הישיבות

ישיבה ראשונה, 31 באוגוסט 1926

הישיבה הראשונה הוקדשה להשמעת טיעוניו של בן-גוריון. בן-גוריון האשים את יוצאי 'השומר' בהתארגנות מחתרית בתוך גדוד העבודה, בצרפם אליהם צעירים מחברי הגדוד שעלו בעלייה השלישית. ההתארגנות נערכה בחשאי, והיא הוטרדה מפני חברי גדוד העבודה, שלא היו בסוד

49 ראה: ז' צחור, בדרך להנהגת היישוב, ירושלים 1981, עמ' 260-264.

50 ראה: ח' חניצניקו (ארוז) (עורך), גדוד העבודה: קובץ, תל-אביב 1931, עמ' 7.

51 פרוטוקול ישיבות מזכירות הוועד הפועל, 7 ו-11 באפריל 1926, ארכיון הוועד הפועל של ההסתדרות, ספר הפרוטוקולים.

52 שוחט ואלקינד חזרו מברית-המועצות, בנפרד, ביולי 1926. ראה על כך במכתב בן-גוריון, לעיל, הערה 32.

53 לימים, כאשר סיכם רוכל את תולדות גדוד העבודה, תוך התמקדות בתהליכים שהובילו לפילוג, הוא הצניע את נושא ועדת הבירור והתעלם מתפקידו האישי בוועדה. ראה: רוכל (לעיל, הערה 2), עמ' 159-174.

54 לצורך שחזור מהלך הישיבות נבדקו ספרי הזכרונות והרשימות של חברי הוועדה ושל העדים שהופיעו לפניו. התייחסות האישים הנזכרים לפרשה מעטה מאוד. חומר ארכיוני המזכיר את הנושא מצטמצם לדיווח על עצם קיום הוועדה וישיבותיה. ייתכן שלא כל הישיבות נרשמו בפרוטוקול. בן-גוריון מזכיר ביומנו ישיבה מיום 29 בספטמבר 1926. ישיבה זו אינה נזכרת בפרוטוקול. מרשימות בן-צבי (לעיל, הערה 39) אפשר להבין כי הישיבה הראשונה הנזכרת בפרוטוקול היא למעשה צירוף של שתי ישיבות.

הארגון. כתוצאה מכך התהוו בתוך גודד העבודה שתי מערכות נפרדות של ה'הגנה'. האחת מוסכמת, שקיבלה, לכאורה, את מרות ועד ה'הגנה' של ההסתדרות (אם כי בן-גוריון טען שגם זו פעלה על-דעת עצמה), והשנייה שפעלה בחשאי.

בן-גוריון סקר את תולדות הארגון החשאי, והזכיר את הכשלונות שליוו את רכישת הנשק בווינה בשנת 1922, כאשר נשק שהוסווה בכורות-דבורים, שהועברו לארץ, נחשף על-ידי הבריטים. בעקבות הכשלונות החל מסע השמצות הדדי בין שוחט לג'ולומב. 'אחדות העבודה', שבה היו השניים חברים, הקימה 'ועדה משפטית', וזו חשפה את 'מעשה האבן', את 'עניין המרכבה' ואת קיומו של מאגר נשק גדול בידי הארגון החשאי. לפי מסקנות הוועדה דאז, הגורמים הפעילים בארגון ובפרשיות הקשורות בו היו חברי כפרי-גלעד.

'הוועדה המשפטית' פסקה שיש לפרק את הארגון החשאי ולחייבו להעביר את הנשק שברשותו ל'הגנה'. שוחט, שהסכים תחילה להקמת 'הוועדה המשפטית' והתחייב לקבל את מסקנותיה, לא עמד בהבטחתו. חברי הארגון החשאי שללו את מסקנות הוועדה והכחישו את עצם קיומו של ארגון כזה, אולם, טען בן-גוריון, הם ממשיכים לקיימו. עובדה היא שהנשק לא נמסר ל'הגנה', ועובדה היא שלאחרונה יצאה משלחת לברית-המועצות, בניגוד לדעת הנהגת ההסתדרות. בן-גוריון הפריך את טענת הגדוד שהמשלחת נסעה לסויר לימודי, וקבע שמטרת הנסיעה היתה פוליטית — להציע לקומינטרן שגודד העבודה יהיה נציגו בארץ במקום המפלגה הקומוניסטית (פק"פ, שנקראה גם פרקציית הפועלים). עוד הזכיר בן-גוריון שבארגון מתרקמות תוכניות להכשרת טייסים. כדי להוכיח את אופיו המסוכן של הארגון סיפר בן-גוריון, בין השאר, שנודע לו כי בעת ביקורו של פרנבך — סוציאליסט יהודי מגרמניה, ששהה בארץ בשנת 1926 — הסית אותו לוקאצ'ר, המדריך הראשי של הארגון, נגד הציונות הקונסטרוקטיבית.⁵⁵

הדגש בטיעונו של בן-גוריון נגד 'הקיבוץ החשאי' היה על המגמות המהפכניות המסוכנות המהלכות בו, כאשר הוא פועל ללא סמכות ומתוך דחפים שאינם תואמים את מטרות תנועת הפועלים. כדוגמה דרמטית לתוצאות המעוותות של קיום מחתרת מזוינת בתוך גודד העבודה, הוא חשף גילוי הנוגע בו עצמו. אנשי 'הקיבוץ', טען בן-גוריון, רקמו סביבו חרושת של שמועות ועלילות. כך, למשל, העלילו עליו שהוא הטיל עליהם את אשמת רצח דה-האן בשנת 1924. הדימוי שהם מקנים לו כמעליל וכמלשין הופך אותו לפרובוקטור שדמו הפקר. ואכן, לאחרונה, בעקבות התערבותו בפרשת השתלטות חברי כפרי-גלעדי על תל-חי, הזהירו אנשי 'הקיבוץ' את בן-גוריון, באמצעות בן-צבי, שאם לא יניח להם — ירצחוהו.

ישיבה שנייה, 5 בספטמבר 1926

האשמותיו של בן-גוריון דלפו, ככל הנראה, אל מחוץ לוועדה, והסעירו את הרוחות.⁵⁶ חמורה במיוחד היתה טענתו שחברי 'הקיבוץ' מאיימים על חייו. יש להזכיר שהרעיון שארגון מחתרת מהפכני יהגה תוכניות של הוצאה להורג מסיבות פוליטיות לא היה מופרך. שנתיים קודם נרצח

55 על פרשה זו ראה: ד' איסרוזן, 'מעשה פיגול 5.4.1926', מחיינו (לעיל, הערה 23), ג.

56 יומן בן-גוריון, 5 ו-6 באוגוסט 1926, אב"ג, שדה-בוקר.

בירושלים דה-האן, ממנהיגי 'אגודת ישראל'. על-אף שהפרשה לא נפתרה עד היום, נראה שלחברי 'הקיבוץ' היה קשר להתנשקות זו.⁵⁷ בהקשר המיידני של חשיפת 'הקיבוץ החשאי', הטענה שהתקמו בו תוכניות לרצוח את מזכיר ההסתדרות, היה בה כדי ליצור אפקט מזעזע. ההאשמה הוכחשה בזעם, והפכה לנשק בידי אנשי גרוד העבודה, שטענו בתגובה שכל האשמותיו של בן-גוריון בנושא 'הקיבוץ' הן עלילה חסרת-שחר.⁵⁸ וכך הנהגה המוקדמת של הנהגת ההסתדרות שניתן יהיה לבצע חקירה תוך שיתוף-פעולה עם אנשי הימין בגרוד העבודה, נכזבה.

הישיבה השנייה נפתחה על רקע סערת-רוחות והטחות האשמות הדדיות שחייבו את בן-צבי למסור הודעה אישית. בן-צבי, שהיה חברו של בן-גוריון ושותפו להנהגת ההסתדרות, והיה חברם של בני הזוג שוחט ושותפם בראשיתו של 'השומר', הפך עתה מחבר הוועדה לעד. הוא אישר את דבריו של בן-גוריון בישיבה הקודמת, וסיפר שהתבקש על-ידי חבריו מ'השומר' להזהיר את בן-גוריון שאם ימשיך לפעול נגדם יתפסו בו דין פרובוקטור על-פי הטרמינולוגיה המקובלת, משמעות האזהרה היא, כי אם לא יחדל מלהיאבק בהם יוציאוהו להורג.

סוגיה זו הוצנעה אחר-כך. בן-גוריון אינו מזכיר אותה בזכרונותיו. 'ספר תולדות ההגנה' התעלם לחלוטין מהעניין, אף-על-פי שהתעודה שלפנינו, שבה מסופר הדבר במפורש, עמדה לנגד עיני מחברי הספר.⁵⁹ לא ניתן לקבוע בוודאות מתי ובאלו נסיבות נמסר לבן-צבי האיום לרצוח את בן-גוריון. בן-צבי היה בכפר-גלעדי ב-27 ביולי 1926, בעיצומו של הוויכוח על סיפוח תל-חי לכפר-גלעדי.⁶⁰ פגישתו עם אנשי כפר-גלעדי היתה קשה, ואפשר שבה הושמע האיום. חריט, בעדות שלאחר 59 שנים, טען שאכן 'היו דיבורים', אבל היה זה איום-סרק שעלה בסערת ויכוח.⁶¹ הוויכוח, הדגיש חריט, היה מר וארוך ימים. אנשי 'הקיבוץ' שהרגישו עצמם נרדפים, ביקשו לצאת למתקפה על ההסתדרות, אבל אשמת האיום ברצח היתה רק ניצול פוליטי של דברים בעלמא. הורביץ, שלא ניאות להתייחס לחלקו האישי בפרשה, אישר ש'היתה תוכנית' והוסיף ש'התכוונו ברצינות'.⁶²

57 וראה: ש' נקדימון, דה-האן: הרצח הפוליטי הראשון בארץ-ישראל, תל-אביב 1985. ע' ארצי, 'ה"מפעל": תולדותיו של תא מחתרתי בקבוצה החלוצית האינטימית ופרשת רצח דה-האן', קתדרה 22 (סבת תשמ"ב), עמ' 173-200.

58 מכאן אופיו הנסער של המכתב שכתב קופילביץ ליועד הפועל, לעיל, הערה 30.

59 'ספר תולדות ההגנה', שבנושאים שוליים למדי מלקט פרטים ופרטי פרטים, מסתפק בעניין זה בניסוח מעורפל: 'אנשי "הקיבוץ" איימו כי ינהגו בכל מפיצי השמועות כדין פרובוקטורים'. הניסוח החד-משמעי המופיע בתעודה, שלפיו הכוונה לבן-גוריון, אינו נזכר ב'ספר תולדות ההגנה' ואף לא בכרך ההערות הנלווה אליו. ראה: סת"ה, ב, חלק, א, עמ' 238. דוגמה מעניינת למגמה להצניע את הנושא מופיעה אצל ארז. שהיה חבר בגרוד העבודה, מפעילי הימין בו ומי שערך את 'קובץ גרוד העבודה', ולימים זם, ערך ופרסם ספרים רבים העוסקים בתולדות העלייה השלישית ובאישיו תנועת הפועלים. בין השאר, היה ארז העורך המועדף על-ידי בן-גוריון לעריכת כתביו שלו. בשנת 1972 ערך ארז את איגרות בן-גוריון הדנות בשנות העשרים. יש להדגיש שעריכת כרך איגרות זה נעשתה בחייו של בן-גוריון ובשיתופו. והנה, בהערתו של ארז למכתב בן-גוריון אל הוועד הפועל, המגלה שאנשי 'הקיבוץ' 'זוממים עכשיו לעשות מעשה פשע כבד נגד אחד החברים של הוועד' פ', כותב ארז שכוונת בן-גוריון היתה לפשע שכוון כנגד גולומב דווקא. ברשימות שלפנינו נאמר, במפורש, שהאיש שאליו כוון האיום ברצח היה בן-גוריון, והרשימות הללו היו מוכרות לארז. ראה: ארז (לעיל, הערה 44), עמ' 338. הערה 2.

60 ידיעה על נסיעת בן-צבי לגליל, דבר, 27 ביולי 1926.

61 ראיון עם חריט באוקטובר 1983.

62 ראיונות עם הורביץ בתנובה 1984. ברשימותיו של בן-צבי (ראה הערה 39) אשר נכתבו במהלך הישיבה בה מסר בן-גוריון את עדותו, רשם בן-צבי על דף נפרד לזמן את הורביץ להעיד לפני הוועדה בנושא זה.

רוטנברג היתה בו התשדה בוטה של האישים המרכזיים ב'הגנה' כנושאים באחריות לחשיפת הנשק. האשמה חמורה זו חברה לטענות בדבר חתרנות, חריגה מסמכות וקנוניה. רוכל סיפר כי גולומב פנה בחשאי לשרתוק וביקשו לפנות לוייצמן, נשיא התנועה הציונית, ולקבל ממנו ישירות את התקציב שנועד ל'הגנה', וזאת כדי להקדים את פניית ועד ה'הגנה', שבו היתה אז לשוחט השפעה מכרעת.

גם בעניין 'מעשה האבן' הכחיש רוכל את ההאשמות שהעלה בן-גוריון. לדברי רוכל, היה זה תרגיל פנימי שברוצע על-ידי אנשי גדוד העבודה. הוא הזכיר שאלו שהובילו את אבני-הריחיים מביירות ומי שאמור היה לקבל, מטעם ה'הגנה' את האבנים בראש-פינה, כולם היו חברי גדוד העבודה. אלו שהעלימו את האבן היו גם כן חברי הגדוד, והם ביקשו לגלות פרצות בפעולות ה'הגנה', כדי להגביר את העירנות.

אשר לבן-גוריון עצמו, רוכל, כמיטב מסורת גדוד העבודה, השיב בהתקפת נגד; טענתו של בן-גוריון שבגדוד העבודה זוממים לרצוח אותו היתה, לדבריו, תרגיל הסחה. רוכל טען שבן-גוריון עצמו היה שותף לרעיונות של רצח פוליטי. לדבריו, הוא היה בסוד הכוונה לרצוח את דה-האן, רצח שברוצע על-ידי יוסף הכט על-פי החלטת הנהגת ה'הגנה'.⁶⁴

ישיבה שלישית, 16 בספטמבר 1926

שתי הישיבות הראשונות של הוועדה היו סוערות מאוד, אבל לא קידמו את החקירה. שוב חזרה התמונה המוכרת זה שנים — הנהגת ההסתדרות האשימה את גדוד העבודה בפעילות חתרנית באמצעות ארגון חשאי מזוין, וגדוד העבודה הכחיש וטען שמדובר בעלילה ששורשיה יונקים מיריבות אישית ופוליטית. ההאשמות וההאשמות-שכנגד היו מוכרות היטב. הנסיון לברר את הסוגיה באמצעות חקירת אנשי גדוד העבודה נכשל. גם בימים שבהם התחולל הפילוג המר בתוך הגדוד ושני הפלגים נלחמו זה בזה בחמת-זעם,⁶⁵ התלכדו אנשי הגדוד כאשר היה מדובר במאבק ביריב הוותיק, הנהגת ההסתדרות.

ואז, במפתיע, הופיע בפני הוועדה אדם המכונה בתעודה שלפנינו לוס. נראה שבשל עדותו הבלתי-מתוכננת הוקדמה שעת הפתיחה של הישיבה, ולא כל חברי הוועדה השתתפו בה. עוד נעדרו בן-גוריון, נציג הוועד הפועל, ורוכל, נציג גדוד העבודה. ייתכן שהיעדרותם נבעה מדרישתו של לוס. לוס סיפר כי בעבר, בעת היותו חבר בגדוד העבודה, הוא ארגן על-דעת עצמו קבוצת חברים שביקשה לפעול בחשאי כדי 'לתת תשובות'.⁶⁶ כשהתגבשה הקבוצה, המהלך המתבקש היה לפנות לשוחט ולספר לו על כך. שוחט, שוודאי הופתע, ביקש, כנראה, לתהות על קנקנו של לוס, ולא מיהר להגיב. רק אחר-כך, כאשר קיבל מידע נוסף, נפגש עם לוס, וגילה לו שכבר קיים בגדוד העבודה ארגון כזה, שנקרא, לפי עדות לוס, 'מיליציה סודית'.

לטענת לוס, התנהל מעין משא-ומתן על צירוף קבוצתו ל'קיבוץ החשאי', אלא שהוא תבע לקבל קודם לכן הבהרות אידיאולוגיות בדבר מטרות ה'קיבוץ החשאי'. לדבריו, סופר לו שבישיבה

64 הטענה שבן-גוריון היה בסוד הכוונה לרצוח את דה-האן וכי הרצח בוצע בידי הכט מופרכת. עדות חריט, שם.

65 רוכל (לעיל, הערה 2), עמ' 184-188. הורוביץ (לעיל, הערה 12), עמ' 177-197.

66 לא ברור אילו תשובות וכנגד מי היו הדברים אמורים. שוחט עצמו, כסיכומו האוטוביוגרפי (לעיל, הערה 11), אינו מזהה אויב ברור שנגדו אמור היה ה'קיבוץ' להילחם.

לאחר מתן עדותו יצא לוס מהישיבה שאמורה היתה לחזור למתכונת המשפטית שלה. אך בן-גוריון, שהצטרף לישיבה באיחור, הפתיע עתה בהודיעו שלא ידבר בפני הוועדה, משום שנוסף לה מזכיר, זנדבנק, שהוא בן-גוריון, אינו מכיר אותו. צעדו הדרמטי של בן-גוריון נבע ממורת-רוחו מהדלפות, שבהן, כנראה, סולפה עדותו מהישיבה הראשונה.⁶⁷ הוועדה דחתה את טענותיו של בן-גוריון, וחייבה אותו להמשיך ולהשתתף בישיבות. נראה שבשלב זה בן-גוריון קיבל את הדין. חלקה השני של הישיבה הוקדש לדיון בדו"ח הוועדה המשפטית, שהוקמה בשנת 1925, על-ידי 'אחדות העבודה', לבירור הסכסוך בין שוחט לגולומב. הוועדה דאו פסקה חד-משמעית לטובת גולומב. בתוך כך נחשפו אז, לראשונה, 'מעשה האבן' ו'עניין המרכבה' ועצם קיומם 'הקיבוץ החשאי'. הוועדה קבעה שאנשי כפר-גלעדי אשמים בפעולות שאינן מתיישבות עם חברות בהסתדרות.

השימוש החוזר בדו"ח של ועדת חקירה קודמת נועד לקצר את הליכי הברור. אכן, ועדת הברור לא העמיקה לחקור ב'מעשה האבן' וב'עניין המרכבה', והסתפקה בדברי בן-גוריון, בתשובת רוכל ובעדויותיהם של בעלי-הדבר, שוחט וגולומב.

ישיבה רביעית, 27 בספטמבר 1926

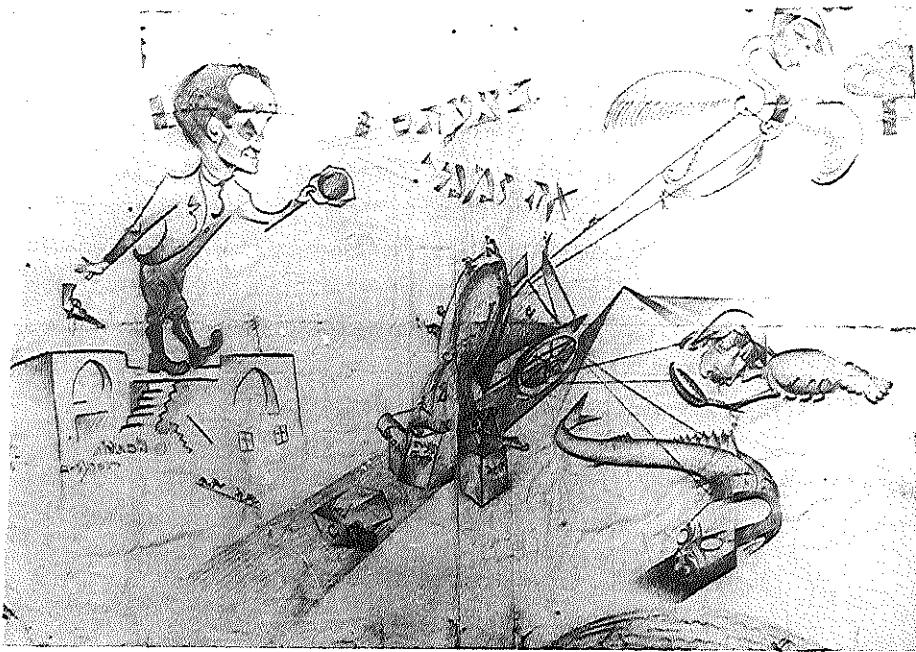
בתחילת הישיבה הודיע בן-גוריון שרוכל, שהיה בישיבות הקודמות, כפי שהוסכם מראש, 'פרקליט' גדוד העבודה, אינו יכול להופיע בפני הוועדה, משום שהוחלט להוציאו מההסתדרות.⁶⁸ מלבד הודעה לקונית זו אין בדו"ח ועדת הברור הערה נוספת. ברשימותיו המאוחרות של רוכל ובעדותו בעל-פה הוא איננו מזכיר אירוע זה. נראה שהיתה זו תגובה אופיינית של בן-גוריון במהלך ההתנצחות ההדדית בינו לבין רוכל שנמשכה למן הישיבה הראשונה ושהגיעה במהרה להאשמות אישיות חמורות. בן-גוריון האשים את גדוד העבודה, ובעיקר את חברי כפר-גלעדי — שרוכל נחשב אחד מהם — בכוונה לרוצחו, ורוכל האשים את בן-גוריון במעורבות ברצח דה-האן. עתה, כנראה בתגובה על כך, דרש בן-גוריון לסלק את רוכל מהישיבה. ככל הידוע, רוכל לא סולק.

בישיבה זו הופיע שוחט בפני הוועדה. היה זה זמן קצר לאחר שובו מברית-המועצות. שליחותו שם נכשלה, והמשלחת התפוררה במהלך הביקור — מכונאי בחר להישאר בברית-המועצות, אלקינד ניתק קשר והחל לנהל מגעים נפרדים, שעתידים היו להוביל לפרישת קבוצה מגדוד העבודה ו'הקיבוץ החשאי' ולירידתה המאורגנת לברית-המועצות. שוחט, שחזר לבדו, גילה ש'הקיבוץ' מפולג, מוכה ונתון בתהליך התפוררות.

בעדותו סקר שוחט את פעולתו ופעולת חבריו תוך הטחת האשמות כבדות כיריבו מאז, גולומב, ובחבריו להנהגת 'אחדות העבודה' בהסתדרות. הוא חזר לשורש המחלוקת בעניין 'הגנה

67 על הפעלת חרושת שמועות, שהיתה כנראה מכוונת, ראה: א' גולומב, 'עלילה שהוזמה', דבר, 17 באוגוסט 1926; מ' שרתוק, 'לעז', דבר, 15 באוגוסט 1926; וראה לעיל, הערה 56. בן-גוריון תבע כי מזכיר הוועדה יהיה מרדכי קושניר.

68 7 באוגוסט 1926 הודיעה משלחת הוועד הפועל לחברי כפר-גלעדי ולחברי הוועד המאוחד של כפר-גלעדי ותל-חי על הוצאתם מההסתדרות. רוכל, שהיה האיש המרכזי בוועד המאוחד, היה בין אלה שהוצאו. מעניין הדבר שבן-גוריון לא תבע את סילוקו של רוכל מהישיבות הקודמות, שהתנהלו כבר לאחר שרוכל הוצא מההסתדרות.

קריקטורה של אהרן פריבר, איש גודר העבודה (1926), המבוססת על משל של קרילוב: ברבור (דוד הורוביץ), סרטן (יוסף אתקין) ודג (חנוך רובל) מושכים את מחרשת הגדוד לכיוונים שונים ובכך עושים מלאכתו של בן-גוריון

פרופסיונלית, לפי מסורת 'השומר', לעומת 'קונטרול ציבורית', שהיתה תביעת 'אחדות העבודה'. לדבריו, 'השומר' היה תמיד נכון לקבל ביקורת ציבורית, אך לא ביקורת מפלגתית, שנמתחה עליו במגמה להופכו למכשיר של 'אחדות העבודה'. שוחט נימק את ההתנגדות לקבל את מרות המפלגה בכך שחלק מיוצאי 'השומר' היו חברים ב'הפועל הצעיר'.⁶⁹ כאשר התפרק 'השומר', וחבריו הצטרפו כבודדים ל'אחדות העבודה', ומסרו לידי המפלגה את נשקם, הבטיחה 'אחדות העבודה', לדברי שוחט, לשלם בתמורה את חובות 'השומר', אולם ההבטחה לא קוימה. שוחט גולל את פרשת הגנת תל-חי בפברואר 1920 ואת מאורעות מאי 1921, כאשר איש לא שעה לאזהרותיו המוקדמות. הוא האשים את אפרים בלוך-בלומנפלד ואת טבנקין, מראשי 'אחדות העבודה' וההסתדרות, בשאננות. במרכז עדותו עמדה פרשת רכש הנשק בווינה, שהיה, לדבריו, פרי יוזמתו, ונעשה בניגוד לדעת הנהגת ההסתדרות. הוא ששלח את פליישר, איש 'השומר', לרכוש נשק, והוא שמימן את הרכישות הראשונות. במרירות רבה הזכיר שוחט כיצד, לאחר מאורעות מאי 1921, בחרה הנהגת ההסתדרות בגולומב — שהיה, לדברי יוצאי 'השומר', האשם בכשלון ה'הגנה' במאורעות — למרכז ה'הגנה'. בחירה זו היתה הכרזה על הדחת שוחט. התוצאה, הזכיר שוחט בלעג, היתה שהעלייה לעין-חרוד, בקיץ באותה שנה, היתה כושלת; גולומב בחר לליווי העולים על הקרקע 40 איש, שאף אחד מהם לא ידע ערבית, ובשל כך כמעט אירעה תקרית חמורה. שוב, העיד שוחט, הוא שנחלץ להציל את המצב ושלח אנשים להרגיע את הערבים, ובכך מנע אסון כבד.⁷⁰ עוד האשים שוחט את גולומב בתככים פוליטיים בעת שניסה לרכוש לעצמו מעמד בעיני הנהגת התנועה הציונית, תוך כדי השמצת שוחט בפניהם. גולומב ביזה את שוחט בפני נשיא התנועה, וייצמן, ונקט תכסיסי עורמה כדי לשים ידו על הכסף ששלח וייצמן לשוחט.

150

69 ניומק תמוה למדי על רקע יחסי הבחן ההדדי ששררו בין רוב חברי 'הפועל הצעיר' לבין חברי 'השומר'.

70 ראה גרסת שוחט (לעיל, הערה 11), עמ' 59.

ישיבה חמישית, 17 באוקטובר 1926

שלושה שבועות חלפו מהישיבה הקודמת ולמעלה משישה שבועות מאז החלה הוועדה בעבודתה, אבל מידת ההתקדמות היתה מועטת. הנתונים שעמדו לרשות הוועדה לא היו שונים באופן מהותי מאלו שכבר נחשפו על-ידי הוועדה המשפטית, שחקרה אותם נושאים שנתיים קודם. עדותו של לוס על קשר בין 'הקיבוץ החשאי' לקומינטרן, למרות חשיבותה, לא היתה מוצקה מבחינה 'משפטית'. הוא לא היה חבר 'הקיבוץ', ועדותו בעניין הקשר עם הקומינטרן היתה עדות שמיצה; לא היו סימוכים לכך שראה את ההחלטות בכתב בדבר קשר זה.

פניית ועדת הביורור לחברי גודד העבודה, ובעיקר לאנשי 'הקיבוץ', להעיד בפניה לא נענתה. פרט אופייני קשור לפניה אל רחל ינאית בן-צבי, שהיתה בעבר חברת 'השומר' וקיימה קשרים מיוחדים עם מניה שוחט. הכל ידעו שיש לה מידע פנימי בעל חשיבות, והנה על-אף שהאיש הכולט בוועדת הביורור היה בעלה, היא סירבה בתקיפות להופיע בפני הוועדה. לקראת הישיבה החמישית ניאותה להעביר לוועדה הצהרה, שלפיה שמעה ממניה שוחט שמשלחת סובייטית עומדת להגיע לארץ וברעתה לחקור את המצב הפוליטי. הדגש בהצהרה היה על כך, שהמשלחת לא תהיה אורחת פק"פ, עובדה שהקנתה סיכוי לבדיקה בלתי-משוחדת של המפעל הציוני ותנועת הפועלים על-ידי ברית-המועצות. מכל מקום, גם על פרט זה, שמשמעותו היתה שולית, התעקשה ינאית לא להעיד בפומבי ולא להיחקר. נראה שנכונותה למסור לוועדה מידע זה קשורה היתה בהלם שעוררה השמועה על ההכנות שעורכת קבוצה בתוך גודד העבודה להגר לרוסיה. ייתכן שעדותה נמסרה על-דעת בני הזוג שוחט, שהרי אם אכן עתידה היתה להגיע משלחת סובייטית לארץ, ומשלחת זו מוכנה היתה לבדוק באופן אובייקטיבי את המצב, ללא תלות בפטרונות של פק"פ האנטי-ציונית, שומה היה על ההסתדרות להיערך לכך.

ישיבה זו עסקה בפרשות עלומות של ה'הגנה' ו'הקיבוץ'. הכט, שהיה באותה עת מרכז ה'הגנה', רמז בעדותו בפני הוועדה ש'הקיבוץ' לקח חלק במרד שהתחולל בהר-הדרוזים בדרום-סוריה. לדבריו, חלק מהנשק שנקנה על-ידי 'הקיבוץ' או 'הועלם' באמצעותו מן ה'הגנה', הוסתר גם מפני יוצאי 'השומר'. מכאן השתמע שחלק מהנשק, בעיקר זה שנעלם ממחסן הנשק של קיבוץ תל-חי, הגיע לידי המורדים הדרוזים. לחיזוק דבריו הזכיר הכט את ביקור פרנכך בתל-יוסף. מארחו לוקאצ'ר אמר לו במפורש ש'הקיבוץ' הוא ארגון מהפכני המתכוון למלחמת מעמדות. הכט ביקש להבחין בין אנשים כמו לוקאצ'ר, החזורים תחושת שליחות אידאולוגית ומחויבים לרעיונות מהפכניים בינלאומיים, לבין שוחט ויוצאי 'השומר'. שוחט, כפי שהעיד הכט, נחשב כל הימים, מאז ראשית פעולתו בתקופת העלייה השנייה, לימני בתוך תנועת הפועלים.⁷¹ הקשר בינו לבין המהפכנים השמאלנים שב'הקיבוץ' היה פרי שאיפתו לקיים ארגון חשאי אוטונומי תחת פיקודו. נראה כי מכאן גם ההנחה שהובעה בעדותו הקודמת של לוס, ששוחט הוא אמנם המנהיג המוכר והמפקד הצבאי של 'הקיבוץ'. הכט טען כי גיבורי החיל הנודעים הם אמנם יוצאי 'השומר', אבל הכוח שהתגבש תחת פיקודם הוא של בני העלייה השלישית, ומי שמניע למעשה את מהלכי 'הקיבוץ' הוא אלקינד.

הכט חשף פרשיות של אי-סדרים כספיים. לדבריו, כסף שנועד ל'הגנה' הגיע לגורמים אחרים,

וגם בתוך 'הקיבוץ' התעורר חשד למעשים חמורים הקשורים בסכומי עתק שנעלמו. הוא הציג מסמך שגילה גרעון של אלפי לירות בתוך 'הקיבוץ'. לדברי הכת האיש אשר כתב את המסמך שוחד על-ידי 'הקיבוץ' ונדרש, בתמורה, להסתלק מן הארץ.⁷² השמועות על המתרחש לא נעלמו מידיעת השלטונות הבריטיים. הכת הזכיר כי יש בידיהם מידע מדויק למדי גם על ה'הגנה', והם יעשו בו שימוש בשעת הצורך.

בתוך כך סיפר בן-צבי שלוחותיו של מערך המודיעין הבריטי חודרות לתוך תנועת הפועלים. הוא הזכיר, לדוגמה, מקרה בו הגיע אליו עתונאי מה'פראוודה', מלווה בחבר גדוד העבודה. בן-צבי שוחח עם העתונאי בחופשיות, והנה, כעבור יומיים, סיפר לו קצין משטרה ממכרו את תוכן אותה שיחה.

הדיון בישיבה גלש לבעיות אידאולוגיות הנובעות מקיומה של מחתרת מהפכנית. עמדותיהם הדרעורכיות של אלו שהיו בעצמם חדורי רעיונות מהפכניים, ועתה הם באים לחקור ארגון מהפכני 'סוטה', באו לידי ביטוי בדעות שהציג בן-צבי בפני הוועדה. עקרונית, אמר בן-צבי, אין הוא רואה פסול בהשתלטות על כסף כמו שנערכה ב'עניין המרכבה'. מן הבחינה האידאולוגית זהו מעשה מוסרי בהחלט, ובלבד שיבוצע על-ידי 'גוף מאורגן'. הוא ערך השוואה, קיצונית למדי, בין שוד המבריחים מירושלים על-ידי אנשי 'הקיבוץ' לבין מיסוי המוטל על-ידי המדינה. גביית מסים גם היא, לדידו, סוג של השתלטות על כסף, ומה שיותר לגוף מאורגן כמו מדינה מותר גם לגוף מאורגן שאינו מדינה. הערה זו של בן-צבי לא היתה בבחינת הרהור אגב דיון, אלא קביעה עקרונית, שיהיה לה ביטוי במסקנות ועדת הבירור.

ישיבה שישית, 7 בינואר 1927

כמעט שלושה חודשים חלפו מאז הישיבה הקודמת. בתקופה זו התפורר גדוד העבודה לחלוטין. הפלג השמאלי ניטש על-ידי מנהיגיו, שהיו בעיצומם של ההכנות לירידתם לברית-המועצות, והפלג הימני עבר משבר קשה שעתיד היה להביא, בתוך זמן קצר, לחיסול גדוד העבודה ולהולדתה של תנועה קיבוצית חדשה — 'הקיבוץ המאוחד'.

גם בתקופת משבר זו נמנעו חברי 'הקיבוץ' מלהופיע בפני ועדה שהוקמה על-ידי הוועד הפועל של ההסתדרות. הפריצה החשובה בשיתוק, שחל בעבודת הוועדה, אירעה בדצמבר, כאשר מאיר קולובסקי שבר את קשר השתיקה, לקח על-עצמו סיכון של 'פרובוקטור', והחליט להעיד. גם הוא, כלום, עמד על כך שעדותו תהיה חסויה. הוא תבע נחרצות ששמו לא ייחשף ושוכל לא ישותף בחקירתו. עדותו התמקדה ב'עניין המרכבה', פרשה שבה נטל חלק. עדותו, מכלי ראשון, היתה ערעור ברור ומשכנע על טענות שוחט ורוכל, שההאשמות בדבר 'מעשה האבן' ו'עניין המרכבה' מקורן בשמועות ועיקרן בדיה.⁷³ עצם הופעתו של עד מתוך 'הקיבוץ', שהפריך לחלוטין עדות של ראש 'הקיבוץ', היה בה כדי לערער כליל את העמדה שהוצגה על-ידי שוחט וגדוד

72 שיטה זו של הצעת שוחד ודרישה מן המשוחד לעזוב את הארץ לצמיתות, כפתרון בעיות פנימיות רגשות, מתגלה גם במקרים אחרים. ראה, לדוגמה: פרוטוקול ועדת המשפט בעניין צפורה ואלכסנדר זייד, כפרי-גלעדי, כ"ו בכסלו תרפ"ה, מוסיאון השומר, כפרי-גלעדי.

73 סת"ה, ב, חלק א, עמ' 239. אנשי 'הקיבוץ' אכן התייחסו לעדותו כמלשינות. ראה על כך מכתבו של שוחט המזכר ביומן ב'גוריון, 31 בינואר 1927. אב"ג, שדה-בוקר.

שומרים, אנשי גדוד
העבודה

העבודה. חשיבות העדות לא היתה בגילויים נוספים ב'עניין המרכבה', שהיה ממילא עניין שולי, אלא בהודאה בקיומו של ארגון חשאי הפועל באופן עצמאי.

חברי הוועדה עמדו בהבטחתם לקולובסקי ולא גילו את שמו, אולם דאגו להפיץ ברבים שחבר בכיר ב'קִיבוֹך' העיד בפניהם וחשף את קיום 'הקִיבוֹך' ואת דרכי פעולתו. השמועה עשתה לה כנפיים, ובקרב חברי 'הקִיבוֹך' פרץ גל של שמועות, החשדות והאשמות הדדיות, וכל זאת על רקע הפילוג, מריבות עזות וחשיפת שמות היורדים לבריית-המועצות. כך נתגלע פרץ רחב במסורת החברות והנאמנות הפנימית של אנשי 'הקִיבוֹך'. עתה ניאותה גם ינאית, אמנם בהיסוס, להעיד בפני הוועדה. היא הודתה שהיא עצמה סיפקה ל'קִיבוֹך' נשק. היא לא הכחישה שידעה כי מדובר בארגון בדלני, אבל את הצדקת המעשה ראתה במצבו של היישוב, שהיה חסר-הגנה וחסר-נשק.

סיכומי הוועדה

בעדותה זו של ינאית מסתיימות רשימות הוועדה. עתה היה על הוועדה לסכם את ממצאיה, והיא עשתה זאת בתשובות קצרות לחמש השאלות שהוצגו לה בכתב-המינוי. עתה, בעקבות עדותו של קולובסקי, היו בידי הוועדה תשובות ברורות לשלוש השאלות הראשונות. התשובה לשאלה הראשונה, בדבר קיומה של מחתרת חשאית בגדוד העבודה, היתה, כמוכן, חיובית. גם התשובה לשאלה השנייה, אם אנשי 'הקִיבוֹך' בכפר-גלעדי אשמים בגניבת נשק השייך ל'הגנה' במעשה האבן, היתה התשובה חיובית. אבל הודגש שאין מדובר בפעולה מתוכננת, שנעשתה על-דעת הנהגת 'הקִיבוֹך', אלא במעשה בלתי-אחראי של חברים מן השורה ב'קִיבוֹך'. התשובה לשאלה אם חברי 'הקִיבוֹך' ארגנו את 'עניין המרכבה', היתה נוקבת יותר. הפעולה אכן בוצעה, והפעם בעקבות תכנון מוקדם ובהסכמת הנהגת 'הקִיבוֹך'. עם זאת, צוין שאין להתייחס אל הפעולה כאל מעשה שוד פלילי, אלא כאל אקספרופריאציה, כלומר השתלטות על כסף לשם חיזוק בטחון היישוב. הערה מביכה-משהו בתשובה זו היתה שלא כל הכסף הוצא לצורכי בטחון; חלקו שימש לצרכים שוטפים של כפר-גלעדי.

התשובה לשאלה אם ועד הבטחון של גדוד העבודה פעל שלא על-דעת ועד ההגנה התחלקה לשניים. בחלק הראשון צוין שהנהגת ועדת הבטחון היתה בידי אלקינד ושוחט, שהיו במקביל, גם מנהיגי 'הקיבוץ', וועדת הבטחון הרשמית של גדוד העבודה פעלה על-פי האינטרסים וההנחיות של 'הקיבוץ'. בחלק השני של התשובה נאמר שלגדוד העבודה הגיעו אלפי לירות 'ממקורות סיפריטיים'. הוועדה לא ציינה אילו מקורות, אך בהקשר של כלל הדיון נראה כי כוונת הוועדה היתה לרמוד שהכסף הגיע ממקורות הקשורים בקומינטרן. מכל מקום, הוועדה סייגה את עצמה בהזכירה שהקביעה בדבר מימון זה נסמכת כולה על עדות שלא הוכחה.

באשר לשאלה האחרונה, שביקשה לברר אם התנהל משא-ומתן פוליטי בין גדוד העבודה לשלטונות ברית-המועצות, התשובה היתה חלקית. הוועדה הניחה שאכן התקיים דיון בין שוחט ואלקינד לבין גורמים קומוניסטיים קודם ליציאת המשלחת. הנחה זו נסמכה על עצם ההזמנה לביקור בברית-המועצות, שבוודאי הותנתה בקבלת הבטחות פוליטיות בכתב מנציגי גדוד העבודה. ואולם, לא היה בידי הוועדה תומר מבוסס שיש בו כדי להאשים בבירור את משלחת גדוד העבודה במעשה חתרני בתוככי ברית-המועצות.

מסקנות הוועדה התקבלו פה אחד. הן הוקראו בפני בן-גוריון ורוכל, והועברו לוועד הפועל של ההסתדרות.

מסקנות ועדת הבירור הוכיחו שאכן התנהלה בתוך גדוד העבודה מחתרת מאורגנת ומזוינת. אף-על-פי שמגמותיה של המחתרת לא הובהרו, ברור היה שאין מדובר בקבוצה שהתארגנה רק לשם שיפור מערך ההגנה העצמית בתוך גדוד העבודה. הרעיונות המהפכניים והקשרים עם גורמים פוליטיים בחוץ-לארץ, ובעיקר בברית-המועצות, הצביעו על שאיפות מרחיקות-לכת, שחרגו הרבה מעבר לקונסטרוקטיוויזם הציוני, כפי שעוצב על-ידי מנהיגי ההסתדרות.

למרות המשמעות החמורה של קיומה של מחתרת מזוינת בתוך תנועת הפועלים, מסקנות הוועדה לא עוררו זעזוע. הסיבה העיקרית לכך היתה, שבעת כתיבת דר"ח הסיכום הוא היה כבר בבחינת 'פוסט מורטם'. בתשובה לשאלה הראשונה נאמר בדר"ח שהחוג הזה 'התפורר בזמן האחרון', וגדוד העבודה התפלג רשמית, כידוע, בדצמבר 1926.